

REAKCIJE PARTIJSKIH ORGANA NA POJAVU DEKLARACIJE O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOG JEZIKA PREMA PISANJU NEKIH SRBIJANSKIH TISKOVINA

ŠIMUN
NOVAKOVIĆ*

UDK:
329:811.163.42(093.2)

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Priljeno: 30. siječnja 2019.

Sažetak

Nakon što je Telegram 17. ožujka 1967. objavio Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, došlo je do oštre reakcije komunističkih partijskih struktura. Najprije se 21. ožujka 1967. o Deklaraciji očitovao Izvršni komitet CK SK Hrvatske, a potom i niže partijske strukture. S obzirom na aktualnost teme, koju su partijski organi okarakterizirali kao atak na bratstvo i jedinstvo, o Deklaraciji su opširno pisale ondašnje tiskovine. Iako je težište rasprava bilo u Hrvatskoj, srbijanski su komunisti aktivno sudjelovali u aktualnim jezičnim raspravama. Njihove je reakcije obilježila i pojava Predloga za razmišljanje na skupštini Udruženja književnika Srbije 19. ožujka 1967. Reakcije na Deklaraciju i Predlog nisu izostale ni u drugim jugoslavenskim republikama, ponajviše u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. U Hrvatskoj se u proteklom razdoblju dosta pisalo o Deklaraciji. Navedena su pisanja uglavnom dolazila iz pera samih sudionika donošenja Deklaracije koji su se više usredotočavali na okolnosti njezina donošenja te djelomično na hajku protiv potpisnika koja je potom nastupila. Međutim, izostao je cjelovit i kronološki prikaz reakcije partijskih struktura na cjelokupnom jugoslavenskom prostoru. Također, u hrvatskoj je javnosti bilo malo govora o Predlogu za razmišljanje koji se pojavio kao reakcija na Deklaraciju. U radu se donosi kronološki prikaz reakcija partijskih struktura na cjelokupnom jugoslavenskom prostoru promatrano iz perspektive izvoještivanja nekih srbijanskih tiskovina. Prikazano je koji su se politički forumi očitovali o tadašnjim aktualnim jezičnim pitanjima te kakve su stavove prema Deklaraciji i Predlogu za razmišljanje te njihovim sastavljačima zauzeli.

Ključne riječi: *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog jezika; Predlog za razmišljanje; Politika; Borba; Savez komunista; Matica hrvatska; Društvo književnika Hrvatske; Udruženje književnika Srbije; rasprave o jeziku*

* Dr. sc. Šimun Novaković,
doc., Filozofski fakultet
Sveučilišta u Mostaru,
Studij hrvatskog jezika
i književnosti, simun.
novakovic@ff.sum.ba

Uvod

Donošenje *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* jedan je od burnijih trenutaka novije hrvatske jezične povijesti. Tijek priprema za njezino donošenje te reakcije političkih organa, institucija i pojedinaca nakon njezina objavljivanja već su dijelom bili predmetom istraživanja.¹ Iz radova koji su proistekli iz spomenutih istraživanja vidljivo je da su se prve negativne reakcija na objavu *Deklaracije* javile u nekim ondašnjim medijskim kućama.² Doznat će se tek kasnije, spomenuta je

¹ O *Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* počelo se pisati već nakon demokratskih promjena. Posebno su često o *Deklaraciji* u *Vjesniku* pisali sudionici njezina donošenja. Vidi *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika: Grada za povijest Deklaracije*, Jelena Hekman (priř.), Matica hrvatska, Zagreb, 1997. Obilje se informacija o *Deklaraciji* može pronaći u Matičinu *Kolu* iz 2009. godine. U navedenom se časopisu nalaze članci nekih sudionika i suvremenika donošenja *Deklaracije*, ali i nekih mladih hrvatskih jezikoslovaca. Riječ je o člancima Radoslava Katičića „Deklaracija i jezikoslovlje“, Milana Mogušã „Značenje Deklaracije u povijesti hrvatskog jezika“, Dalibora Brozovića „O nekima manje spominjanim jezikoslovnim aspektima Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“, Stjepana Babića „O Deklaraciji – činjenice i pretpostavke“, Dubravka Jelčića „O Deklaraciji (Sjećanja)“, Josipa Lisca „Deklaracija i njeni sastavljači: Tko je bio sedmi?“, Branka Kune „Značenje Deklaracije danas“, Branimira Belaja „Nekoliko napomena o zadacima jezikoslovne kroatistike danas“, Joze Ivičevića-Bakulića „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika u sklopu suvremene hrvatske povijesti“, Ljubomira Antića „Hrvatski komunisti i nacionalni identitet“, Josipa Šentije „Jezik i jezična politika u medijima uoči Deklaracije“, Josipa Pavičića „Deklaracija o jeziku samostalnosti“, Ivana Čizmića „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika i njezin odjek u hrvatskoj političkoj emigraciji“, Mate Kapovića „Položaj hrvatskoga jezika u svijetu danas“, Mirka Petija „Jezik kojim je pisana Deklaracija“. Vidi *Kolo*, 1-2, Matica hrvatska, Zagreb, 2009. Isto tako Matičina *Hrvatska revija* je 2017. godine objavila članke Radoslava Katičića „Sjećanja na dane nastajanja Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, Augusta Kovačeca „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga jezika u povijesnom kontekstu“, Josipa Lisca „Deklaracija i Dalibor Brozović“ i Vinka Grubišića „Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika u Sjevernoj i Južnoj Americi“. Vidi *Hrvatska revija*, Matica hrvatska, Zagreb, 1, 2017. Novo svjetlo, pogotovu u kontekstu pisanja ondašnjih tiskovina, predstavlja knjiga vijesti, komentara, osuda i zaključaka o *Deklaraciji* koju je priredio Marko Samardžija, a objavila Matica hrvatska 2017. godine. U navedenoj se knjizi nalazi i pogovor koji sažeto prikazuje okolnosti koje su prethodile donošenju *Deklaracije*. Vidi *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967.-1917.: Vijesti, komentari, osude i zaključci*, priredio Marko Samardžija (priř.), Matica hrvatska, Zagreb, 1917.

² Navedeno se u prvom redu odnosi na *Vjesnikov* članak „Politika a ne lingvistika“, komentar Radio-televizije Zagreb „Jednstrana revizija Novosadskog dogovora“ te rasprave Miloša Žanka. Usp. „Politika a ne lingvistika“, *Borba*, 32 (75), 19. ožujka 1967., str. 5; „Vjesnik: Politika a ne lingvistika“, *Politika*, 64 (19200), 19. ožujka 1967., str. 9 i „Radio-televizija Zagreb: Jednstrana revizija Novosadskog dogovora“, *Politika*, 64 (19291), 20. ožujka 1967., str. 6. *Politika* je prvu Žankovu raspravu objavila u skraćenoj verziji, a preostale dvije u cjelovitoj verziji. Usp. „Dr Miloš Žanko: Pogreške i zablude skupo se plaćaju“, *Politika*, 64 (19201), 20. ožujka 1967., str. 6; „Ne radi se o izmeni naziva već o novoj tezi u pitanju dosad zajedničkog književnog jezika“, *Politika*, 64 (19202), 21. ožujka 1967., str. 6 i „Uz nacionalno pitanje vezani su porazi i najveći trijumf radničke klase i SKJ“, *Politika*, god. 64 (19203), 22. ožujka 1967., str. 6. Iako *Borba* u svome izdanju od 21. ožujka

reakcija orkestrirana iz hrvatskog partijskog središta jer se samo jedan dan nakon objavlivanja *Deklaracije* sastao dio članova Izvršnog komiteta i Predsjedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske s Ivom Bojanićem, direktorom RTV Zagreba, i Božidarom Novakom, direktorom *Vjesnika*.³ Nakon medijskih reakcija slijedile su službene reakcije partijskih struktura, a uskoro po njihovu nalogu i različitim saveznih i republičkih organa. Budući da se *Deklaracija* pojavila u Zagrebu te da je najviše reakcija na njezinu pojavu zabilježeno na području tadašnje SR Hrvatske, povjesničari hrvatskog jezika uglavnom su se bavili reakcijama u Hrvatskoj. U rasvjetljavanju okolnosti donošenja te iznošenju osobnih viđenja sudionika, koji su o *Deklaraciji* počeli pisati odmah nakon demokratskih promjena, posebno je aktivna Matica hrvatska. Važniji iskorak u prikazu reakcija na *Deklaraciju* u ostalim jugoslavenskim republikama dobili smo tek nedavno objavljivanjem knjige vijesti, komentara, osuda i zaključaka o *Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* koju je priredio Marko Samardžija, a objavila Matica hrvatska u povodu 50. obljetnice donošenja. Spomenuta knjiga, koja je u biti prijepis članaka iz ondašnjih tiskovina, među kojima manji dio njih i iz srbijanskih, dobra je osnova za dobivanje potpunije slike o opširnosti i oštirini reakcije ondašnjih partijskih organa.⁴ Međutim, još uvijek nemamo rada u kojem bi na jednom mjestu bile prikazane reakcije partijskih organa na cjelokupnom jugoslavenskom prostoru.

1967. navodi da su u jučerašnjem broju objavili prvi dio Žankove rasprave, spomenuti članak u navedenom broju nismo pronašli. Čini nam se da su u *Borbi* objavljene samo dvije posljednje Žankove rasprave. Usp. „Sporna pitanja ne rešavaju se političkom demonstracijom“, *Borba*, 32 (77), 21. ožujka 1967., str. 4 i „Zatvorenost je dokaz slabosti, a ne jakosti jedne kulture“, *Borba*, 32 (78), 22. ožujka 1967., str. 4.

³ Tom je prigodom dogovoreno da Radio-televizija Zagreb i *Vjesnik* objave politički komentar u kojem bi se osudio način kako je pripremana *Deklaracija*. Usp. Jozo Ivičević-Bakulić, „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika u sklopu suvremene hrvatske povijesti“, *Kolo*, 1-2, (2009.), <<http://www.matica.hr/kolo/314/deklaracija-o-nazivu-i-polozaju-hrvatskoga-knjizevnog-jezika-u-sklopu-suvremene-hrvatske-povijesti-20691/>>, (20. siječnja 2019.); Marko Samardžija, „Pola stoljeća od donošenja Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, *Mostariensia*, 21 (2017.) 2, str. 12.

⁴ M. Samardžija je u navedenoj knjizi objavio *Vjesnikove* članke koje su preuzele i srbijanske tiskovine. Riječ je o člancima „Politika, a ne lingvistika“ (M. Samardžija, *Deklaracija...*, str. 24-28), „O različitim putevima i metodama rješavanja nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa“ (isto, str. 38-45), „Sporna pitanja ne rješavaju se političkom demonstracijom“ (isto, str. 46-57) i „Zatvaranje je znak slabosti, a ne snage jedne kulture“ (isto, str. 58-66). Objavio je i neke članke koji su izravno preuzeti iz srpskih tiskovina. Najviše je članaka preuzeo iz *Borbe*, a riječ je o člancima „Šta sadrži ‘Predlog za razmišljanje’“ (isto, str. 30-33), „Juriš na otvorena vrata“ (isto, str. 34-37), „Podzemne inicijative“ (isto, str. 73-75), „Kuda idemo?“ (isto, str. 79-85), „U JNA nikome ne smeta sadašnja jezička praksa“ (isto, str. 151-153), „Jednodušnost“ (isto, str. 156-158), „Žaljenja i objašnjenje“ (isto, str. 176-178) i „Manifestacija snage i jedinstva“ (isto, str. 249-251). Znatno je manje preuzetih članaka iz *Politike*, a riječ je o člancima „U istom kolu“ (isto, str. 76-78), „Deklaracija je teška varka za hrvatski narod“ (isto, str. 154-155) i „Objašnjenje“ (isto, str. 174-175).

Cjelovita je istina o reakcijama partijskih struktura na *Deklaraciju* razasuta diljem bivše Jugoslavije po republičkim partijskim arhivima.⁵ Budući da bi istraživanje u partijskim arhivima bio skup i dugotrajan proces, ovaj će rad, temeljem uvida u pisanje nekih srbijanskih tiskovina,⁶ pokušati prikazati kronologiju reakcija republičkih i saveznih partijskih organa na pojavu *Deklaracije*.⁷ Iz uvida u novinske članke, komentare i reakcije, kako će se vidjeti u nastavku, moguće je dobiti odgovore i na čitav niz pitanja kao što su:

- koliki je interes vladao u srbijanskoj javnosti za jezične polemike koje su se pojavile nakon donošenja *Deklaracije*;
- kakav su odnos prema navedenoj problematici imale uredništva srbijanskih tiskovina;
- jesu li bile koordinirane reakcije republičkih i saveznih partijskih organa;
- koji su partijski organi bili mjerodavni za provođenje istraga protiv potpisnika;
- kakve su kazne i komu izricane.

Navedeno je posebno zanimljivo zbog *Predloga za razmišljanje* koji se pojavio kao reakcija Udruženja književnika Srbije na *Deklaraciju*. Iz njegova je sadržaja vidljivo da su i u Srbiji postojali krugovi koji nisu bili zadovoljni postojećim jezičnim stanjem. Stoga će biti zanimljivo vidjeti čime nisu bili zadovoljni pojedini srbijanski književnici.

1. Reakcije na *Deklaraciju* u SR Hrvatskoj

Nakon *Vjesnikova* nepotpisanog članka „Politika a ne lingvistika članka“ te komentara Radio-televizije Zagreb „Jednostrana revizija Novosadskog dogovora“ o *Deklaraciji* se očitovao Izvršni komitet CK SK Hrvatske 21. ožujka 1967. kada je za *Deklaraciju* rečeno da „po nekim svojim stavovima, nejasnoćama i dvosmislenosti sadržaja kao i po načinu kako je donesena, nije prihvatljiva i ne predstavlja put za rešenje problema

⁵ Izvršili smo uvid u arhivsko gradivo CK SK BiH koje se čuva u Arhivu BiH u Sarajevu. Iz letimičnog je uvida vidljivo da su se na pojavu *Deklaracije* očitovale različite republičke institucije te svi općinski komiteti Saveza komunista.

⁶ O aktualnim jezičnim pitanjima najviše su pisale dnevne tiskovine *Politika* i *Borba*, pa se pri pisanju ovog rada najviše referiralo na spomenute tiskovine. O *Deklaraciji* i *Predlogu za razmišljanje* pisao je i *Nin*, a pri pisanju ovog rada služilo se i časopisom *Komunist* koji se ne može smatrati isključivo srbijanskom tiskovinom.

⁷ Kronologijom donošenja *Deklaracije* i reakcijama koje su potom slijedile bavio se Josip Pavičić. Međutim, u njegovu se radu ništa ne govori o reakcijama u drugim jugoslavenskim republikama. Usp. Josip Pavičić, „Deklaracija o nazivu, položaju i budućnosti hrvatske samostalnosti: Kronologija deklaracijskih zbivanja u ožujku i travnju 1967.“, *Jezik*, 64 (2017.) 1, str. 14-29.

koje pokreće⁸. Izvršni komitet priznao je da su postojali i da postoje problemi oko funkcioniranja jezika, ali su smatrali da se takva pitanja trebaju rješavati „putem stručnih i naučnih diskusija, putem međurepubličke saradnje, u duhu međusobnog razumevanja i uz punu društveno-političku odgovornost učesnika i sudelovanje javnosti“⁹. Na sjednici je konstatirano da je *Deklaracija* naišla na opravdanu osudu javnosti te izraženo uvjerenje da većina potpisnika *Deklaracije* nije razmotrila njezine moguće političke posljedice. Upućena je oštra kritika članovima Saveza komunista koji su sudjelovali u donošenju *Deklaracije* te je aktualizirano pitanje njihove političke odgovornosti.¹⁰

Također je 21. ožujka 1967. sjednicu održao Gradski komitet SK Zagreba koji je zaključio da *Deklaracija* sadrži neke politički neprihvatljive stavove. Istom je prigodom osuđen način kako je *Deklaracija* pripremana i prezentirana javnosti.¹¹ Budući da na navedenoj sjednici dnevnim redom nije bila predviđena rasprava o *Deklaraciji*, o kojoj je ipak bilo govora, „Gradski komitet je zaključio da se 24. marta održi vanredna plenarna sjednica na kojoj će biti detaljnije razmotrene političke posljedice nastale donošenjem deklaracije, kao i odgovornost komunista koji su u tome učestvovali“¹². Na spomenutoj se sjednici, uz nazočnost sekretara Izvršnog komiteta CK SK Hrvatske Mike Tripala, raspravljalo o političkoj problematici i odgovornosti komunista potpisnika *Deklaracije*. Uvodno je izlaganje, uz iznošenje prijedloga za donošenje određenih zaključaka, imao predsjednik Gradskog komiteta SK Zagreba Pero Pirker.¹³ U raspravi su sudjelovali Štefa Špiljak, Branko Puharić, Vera Vrcić i Vatroslav Mimica, a tiskovine su posebnu pozornost posvetile izlaganju Mirka Božića,¹⁴

⁸ „Neprihvatljiv metod za rešavanje otvorenih pitanja“, *Borba*, 32 (78), 22. ožujka 1967., str. 1. U citatima nismo nosili nikakva autorska upozorenja na tekstove pisane srpskim jezikom.

⁹ „Deklaracija o jeziku je naišla na pravednu osudu“, *Politika*, 64 (19203), 22. ožujka 1967., str. 5.

¹⁰ O sjednici Izvršnog komiteta CK SK Hrvatske pisao je i *Komunist*. Usp. „Osuda deklaracije o jeziku“, *Komunist*, 25 (518), 23. ožujka 1967., str. 5.

¹¹ Usp. „Gradski komitet SK H Zagreba o ‘Deklaraciji’“, *Politika*, 64 (19203), 22. ožujka 1967., str. 6.

¹² „Gradski komitet SK Zagreba o deklaraciji“, *Komunist*, 25 (518), 23. ožujka 1967., str. 5.

¹³ Pirker je u svome izlaganju naveo da je *Deklaracija* „izišla izvan stručnih i naučno-lingvističkih sfera i da je njen politički sadržaj izazvao opravdane reakcije građana Zagreba, Hrvatske i cele Jugoslavije, koji su ocenili i osudili destruktivan smisao i učinak deklaracije i time ispoljili svoju osjetljivost za odbranu jedne od osnovnih i najdragocjenijih tekovina revolucije bratstva i jedinstva naših naroda“. „Utvrđiće se odgovornost komunista učesnika u pripremi Deklaracije“, *Politika*, 64 (19206), 25. ožujka 1967., str. 7. *Borba* je s navedene sjednice prenijela i Pirkerove riječi da su autori *Deklaracije* „protagonisti nacionalističkog ekstremizma, čime su sebe i svoje ustanove doveli u položaj da ih društvo okarakterise kao apolitične improvizatore“. „Inicijatori Deklaracije protagonisti nacionalističkog ekstremizma“, *Borba*, 32 (82), 26. ožujka 1967., str. 5. O Pirkerovu je izlaganju pisao i *Vijesnik* 25. ožujka 1967. Vidi M. Samardžija, *Deklaracija...*, str. 108-116.

¹⁴ Mirko Božić istaknuo je da nije bila hrabrost donijeti *Deklaraciju* u vrijeme provedbe odluka 8. kongresa kada se rješavaju mnoga društvena pitanja „i kad CK SKH stavlja nacionalno pitanje u prvi plan.“ „Hrvatski narod ne stoji iza nacionalističkih stavova jedne male grupe intelektualaca.“

Vlatka Pavletića¹⁵ te Mike Tripala¹⁶ koji je odbio obrazloženja potpisnika da se u sklopu diskusija o promjeni Ustava *Deklaracijom* željelo skrenuti pozornost na neka otvorena jezična pitanja¹⁷ jer „da je to bila stvarna namera, potpisnici dokumenta ne bi se o tome izjašnjavali iza zatvorenih vrata, na način za koji postoje vrlo opravdane sumnje u pogledu demokratičnosti unutar samih tih institucija“¹⁸. Na kraju je Tripalo posebno ukazao na odgovornost komunista u institucijama potpisnicama *Deklaracije* koji su odgovorni što je došlo do takve političke diverzije, ali je i ocijenio da je stupanj te odgovornosti različit.¹⁹ Nakon rasprave usvojeni su zaključci kojim je Gradski komitet zadužio osnovne organizacije Saveza komunista u institucijama – potpisnicama *Deklaracije* da sazovu sjednice i ocijene rad svojih organizacija. U zaključcima je bilo predviđeno i utvrđivanje stupnja odgovornosti članova Saveza komunista koji su sudjelovali u donošenju *Deklaracije* te izraženo očekivanje da se članovi institucija potpisnica, a posebno članovi Saveza komunista, koji se ne slažu s njezinim sadržajem, od nje javno i ograde.²⁰ Među donesenim zaključcima bio je i onaj o isključenju Vlatka Pavletića iz Gradskog komiteta i Saveza komunista „zbog političke nebudnosti i neodgovornosti koju je kao član Gradskog komiteta i Saveza

Politika, 64 (19207), 26. ožujka 1967., str. 7. Božić je pozvao na mirne i staložene reakcije jer bi svako drugo reagiranje bilo nepromišljeno, „ako ne i hrana negativnim odjecima koje je ova deklaracija izazvala“ (isto, str. 7). O Božićevu je izlaganju pisao i *Vjesnik* 25. ožujka 1967. Vidi M. Samardžija, *Deklaracija...*, str. 117-126.

¹⁵ V. Pavletić je u svojoj diskusiji istakao: „Ja ne mogu da ne prihvatim ocjenu Izvršnog komiteta, i to ne samo u njenoj suštini nego doslovno onako kako je tamo napisano, zbog toga što mi se čini da je veoma trezveno i veoma odgovorno postavljena stvar. Ne samo u odnosu na deklaraciju, nego je i započeta jedna diskusija, jedna akcija i jedno uočavanje problema koje bi moglo dovesti do toga da mi danas više ne možemo govoriti o deklaraciji. I sve ono što ja sada mogu da kažem, i zbog čega se najviše osjećam krivim, jest kompletno i strahovito za mene poražavajuće i – moram priznati – sasvim nepredvidiv razvitak događaja. Ovaj slučaj za mene je utoliko bolniji što se moje ime u ovom trenutku daje u ruke i neprijatelju, koji ga može iskoristiti i ja želim jasno da kažem da im ja to ne mogu dopustiti, da su moji motivi bili vezani samo za rješavanje jezičkih problema.“ „Hrvatski narod ne stoji iza nacionalističkih stavova jedne male grupe intelektualaca“, *Politika*, 64 (19207), 26. ožujka 1967., str. 7.

¹⁶ Izlaganje Pere Pirkera, Mirka Božića, Vlatka Pavletića i Mike Tripala objavljeno je u *Vjesniku* 25. ožujka 1967. Vidi M. Samardžija, *Deklaracija...*, str. 108-139.

¹⁷ Tripalove se riječi sigurno odnose na sjednicu institucija potpisnica *Deklaracije* održanu 24. ožujka 1967. kada se posebnom izjavom pokušalo obrazložiti razloge donošenja *Deklaracije*. Usp. „Izjava Institucija koje su potpisale Deklaraciju“, *Politika*, 64 (19207), 26. ožujka 1967., str. 8. Izjavu je 25. ožujka 1967. objavio i *Vjesnik*. Vidi J. Hekman, n. dj., str. 47-49.

¹⁸ „Hrvatski narod ne stoji iza nacionalističkih stavova jedne male grupe intelektualaca“, *Politika*, 64 (19207), 26. ožujka 1967., str. 7.

¹⁹ Usp. „Hrvatski narod ne stoji iza nacionalističkih stavova jedne male grupe intelektualaca“, *Politika*, 64 (19207), 26. ožujka 1967., str. 7.

²⁰ Usp. „Utvrđuje se odgovornost komunista učesnika u pripremi Deklaracije“, *Politika*, 64 (19206), 25. ožujka 1967., str. 7.

komunista ispoljio prilikom donošenja ‘Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika’²¹.

Sukladno zaključcima zagrebačkog Gradskog komiteta osnovne organizacije Saveza komunista institucija koje su sudjelovale u donošenju *Deklaracije* održale su sjednice na kojima se utvrđivala odgovornosti i izricane stegovne mjere.²² Radi utvrđivanja dinamike provedbe donesenih zaključaka Gradski je komitet SK Zagreba održao 1. travnja 1967. novu sjednicu na kojoj je konstatirano da u određivanju osobne odgovornosti članova Saveza komunista „ocene organizacija nisu bile adekvatne duhu i slovu zaključaka. Merila za stepenovanje odgovornosti bila su kod nekih bez razloga preblaga, a na drugome mestu opet preoštar”²³. U raspravi se posebno često spominjala Matica hrvatska i Društvo književnika Hrvatske, za koje je uvrđeno da oklijevaju razmatrati moguće političke posljedice, ali i „namera da se potencira takozvana kolektivna odgovornost učesnika, umesto individualne, što se može protumačiti namerom da se proširi front odgovornosti”²⁴, iz čega u javnosti može nastati zaključak da je riječ o sukobu Saveza komunista s inteligencijom. Tiskovine su se dotakle i rasprave na kojoj je bilo govora o okolnostima nastanka *Deklaracije*. Iz spomenute se rasprave doznaje da je *Deklaracija* nastala u krugu od tridesetak jezičnih stručnjaka i književnika, s tim da je u nju na različite načine bilo uključeno sto i četrdeset ljudi, od čega sedamdeset do osamdeset članova Saveza komunista. U raspravi se navodi da je tekst *Deklaracije* napisalo povjerenstvo u sastavu: Miroslav Brandt, Slavko Mihalić, Dalibor Brozović, Radoslav Katičić i Slavko Pavešić.²⁵ Tako-

²¹ „Inicijatori Deklaracije protagonisti nacionalističkog ekstremizma“, *Borba*, 32 (82), 26. ožujka 1967., str. 5.

²² Održan je niz sastanaka osnovnih organizacija i aktiva Saveza komunista institucija potpisnica *Deklaracije*. Na navedenim su sastancima izricane osude *Deklaracije*, pojedinci su se distancirali od njezina sadržaja, a izricane su i stegovne mjere, među kojima i isključenja iz Saveza komunista. O tijeku rasprave na sjednici osnovne organizacije Saveza komunista Filozofskog fakulteta, koja je održana 3. i 4. travnja 1967., vidi Berislav Jandrić, „Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, *Povijesni prilozi*, 18, 1999., str. 325-371; „Komunistima-potpisnicima Deklaracije izrečene partijske kazne“, *Politika*, 64 (19214), 2. travnja 1967., str. 8 i „Povećane kazne članovima Saveza komunista koji su sudelovali u pripremanju i donošenju Deklaracije“, *Politika*, 64 (19216), 4. travnja 1967., str. 5. Kazne su izrečene i članovima Društva književnika Hrvatske. Usp. „Aktiv komunista Društva književnika Hrvatske o Deklaraciji“, *Borba*, 32 (87), 31. ožujka 1967., str. 4; „Zaključci aktiva komunista Društva književnika Hrvatske“, *Politika*, 64 (19212), 31. ožujka 1967., str. 6 i „Otkriveni pravi autori Deklaracije“, *Borba*, 32 (92), 5. travnja 1967., str. 4.

²³ „Komunisti u Upravnom odboru Matice hrvatske snose najveću odgovornost“, *Borba*, 32 (89), 2. travnja 1967., str. 5. Isto vidi: J. Hekman, n. dj., str. 7-62.

²⁴ „Politička odgovornost pada pre svega na Upravni odbor Matice hrvatske“, *Politika*, 64 (19214), 2. travnja 1967., str. 7.

²⁵ *Borba* je među sastavljače *Deklaracije* uvrstila Josipa Katičića. Usp. „Komunisti i Upravni odbor Matice hrvatske snose najveću odgovornost“, *Borba*, 32 (89), 2. travnja 1967., str. 5. Riječ je o očitoj pogrešci jer je razvidno kako se iza Josipa Katičića krije Radoslav Katičić. Osim navedenih u

der je izraženo mišljenje da se čitava akcija donošenja *Deklaracije* odvijala „pretežno u Matici hrvatskoj odnosno Upravnom odboru ove institucije što nedvosmisleno navodi na zaključak da su njeni članovi, u prvom redu komunisti, najviše odgovorni za izdavanje Deklaracije“²⁶. Posebno je isticano da je u središtu svih zbivanja bio potpredsjednik Matice hrvatske i sekretar partijskog aktiva Miroslav Brandt. Stoga je ocijenjeno da se njegova ranije izrečena stegovna mjera posljednje opomene, koju mu je izrekla osnovna organizacija Saveza komunista Filozofskog fakulteta, treba preinačiti u kaznu isključenja iz Saveza komunista.²⁷ Ista je ocjena iznesena i za predsjednika Matice hrvatske Jakšu Ravlića. Za Društvo književnika Hrvatske utvrđeno je da prije plenuma nije održana sjednica Upravnog odbora, kako je to bilo uobičajeno, nego su plenum sazvali predsjednik i tajnik Društva. Budući da materijali za sjednicu nisu bili podijeljeni prije sjednice, neki članovi Društva nisu bili u mogućnosti bolje se upoznati sa sadržajem *Deklaracije* zbog čega su mnogi glasovali ne znajući za što se glasuje. Na sjednici je posebno, s obzirom na njegovu angažiranost oko donošenja *Deklaracije*, istaknuto mišljenje da Slavka Mihalića treba isključiti iz Saveza komunista, kao i Petra Šegedina i Slobodana Novaka imajući u vidu njihove ranije stavove o *Deklaraciji*.²⁸ Navedeno je i kako kazne izrečene Slavku Pavešiću i Milanu Miriću nisu adekvatne stupnju odgovornosti jer su kažnjeni posljednjom opomenom kao i M. Brandt koji je imao daleko važniju ulogu. Također je istaknuto da nisu adekvatno kažnjeni Ivo Frangeš i Ljudevit Jonke. Na kraju sjednice su usvojeni zaključci u kojima se kaže „da odluke nekih osnovnih organizacija u dijelu o osobnoj odgovornosti

sastavljanju *Deklaracije* sudjelovao je i Tomislav Ladan. Devedesetih se godina prošlog stoljeća vodila rasprava tko su bili sastavljači *Deklaracije*, posebno u kontekstu pitanja tko je bio sedmi sastavljač. Stjepan Babić se u *Vjesnikovoj Panorami* objavljenoj 15. veljače 1991. nije mogao sjetiti sedmog člana. Usp. J. Hekman, n. dj., str. 101. Miroslav Brandt u istom je časopisu 22. veljače 1991. iznio pretpostavku da bi sedmi član mogao biti Vladimir Blašković, gospodarski tajnik Matice hrvatske. Usp. J. Hekman, n. dj., str. 113. Kao sedmi član spominjali su se još Jakša Ravlić, predsjednik Matice hrvatske i Vjekoslav Kaleb. Međutim, u *Vjesnikovu* članku „Duh rodoljubnog otpora“ objavljenju 23. ožujka 1992. Dalibor se Brozović prisjetio kako je sedmi član bio Vlatko Pavletić koji je osobno potvrdio da je on bio sedmim članom. Usp. J. Hekman, n. dj., str. 178. Danas su uglavnom svi suglasni da je sedmi član bio Vlatko Pavletić, tadašnji predsjednik Društva književnika Hrvatske i urednik Matičinih izdanja. Usp. Josip Lisac, „Deklaracija i njeni sastavljači: Tko je bio sedmi?“, *Kolo*, 1-2, 2009., <<http://www.matica.hr/kolo/314/deklaracija-i-njeni-sastavljači-tko-je-bio-sedmi-20688/>>, (20. siječnja 2019.).

²⁶ „Komunisti i Upravni odbor Matice hrvatske snose najveću odgovornost“, *Borba*, 32 (89), 2. travnja 1967., str. 5. Isto vidi J. Hekman, n. dj., str. 57-62.

²⁷ Tada je posljednjom opomenom, osim Miroslava Brandta, kažnjen Ljudevit Jonke, ukorom Ivo Frangeš i Josip Pupačić, a opomenom Miroslav Vaupović, Rafo Bogišić, Stanko Lasić, Nikola Miličević, Milan Moguš, Danilo Pejović, Dragutin Rosandić, Miroslav Šicl i Vojmir Vinja. Usp. B. Jandrić, *Pogledi...*, str. 365.

²⁸ Usp. „Komunisti u Upravnom odboru Matice hrvatske snose najveću odgovornost“, *Borba*, 32 (89), 2. travnja 1967., str. 5.

članova SK nisu adekvatne stupnju njihove stvarne političke odgovornosti [te se preporučuje] općinskim i Sveučilišnom komitetu SK da koristeći se svojim statutarnim pravom razmotre donesene odluke vodeći računa o do sada poznatim utvrđenim činjenicama i da na osnovu toga izmijene pojedine kazne²⁹. Budući da je *Deklaracija* donesena neposredno prije izbora zastupnika u različita republička i savezna tijela, Sekretarijat je preporučio skidanje s kandidacijskih listi onih pojedinaca kojima je utvrđena politička odgovornost pri donošenju *Deklaracije*.³⁰ U sljedećih nekoliko dana intenzivirane su aktivnosti osnovnih organizacija Saveza komunista, a preinačene su i neke izrečene kazne.

Međutim, aktivnosti oko utvrđivanja okolnosti donošenja *Deklaracije*, odnosno pronalaska odgovornih i izricanje stegovnih mjera nisu tekli planiranom dinamikom. To je vidljivo iz činjenice da su Predsjedništvo i Izvršni komitet CK SK Hrvatske 3. travnja 1967. razmatrali situaciju nastalu poslije objavljivanja *Deklaracije* te istodobno odlučili da se plenum CK SK Hrvatske, planiran 4. travnja 1967., odgodi desetak dana. Kao razlog odgode navodi se želja za dostizanjem potpunije koordinacije u radu s hrvatskim Centralnim komitetom i centralnim komitetima republika te pripreme cjelovitog izvješća o okolnostima donošenja *Deklaracije* i aktivnostima koje su slijedile.³¹ O razlozima odgađanja na samoj sjednici govorio je i predsjednik CK SK Hrvatske dr. Vladimir Bakarić³² koji je kao razlog odgode naveo potrebu da se završi akcija oko *Deklaracije* i da se stvar svede na pravu mjeru, a „svođenje na pravu meru ne znači da se o njoj zataška bilo kakva diskusija nego da joj se daje početak i kraj, da se objasni zašto je deklaracija i nastala“³³. U nastavku je Bakarić govorio o klimi u kojoj je *Deklaracija* nastala te priznao da su očekivali sličan ispad, ali nisu znali kad će se točno pojaviti. Na kraju je Bakarić naveo da ima komunista koji su *Deklaraciju* potpisali, iako nisu baš nikakvi neprijatelji socijalizma, ali ih se teško može uvjeriti da su na krivom putu.³⁴

Postupak izricanja stegovnih mjera te ispitivanja okolnosti nastanka *Deklaracije* vjerojatno je završio do 12. travnja 1967. kada je održana sjednica Sekretarijata

²⁹ „Politička odgovornost pada pre svega na Upravni odbor Matice hrvatske“, *Politika*, 64 (19214), 2. travnja 1967., str. 7.

³⁰ Sukladno navedenome na sjednici je aktualizirano i pitanje kandidature Zvonka Komarice za saborskog zastupnika zbog njegovih stavova o *Deklaraciji*. Usp. „Komunisti u Upravnom odboru Matice hrvatske snose najveću odgovornost“, *Borba*, 32 (89), 2. travnja 1967., str. 5.

³¹ Usp. „Odložen plenum CK SK Hrvatske“, *Borba*, 32 (91), 4. travnja 1967., str. 1 i M. Samardžija, *Pola stoljeća...*, str. 18. Izvješće je trebalo pripremiti povjerenstvo u sastavu dr. Vladimir Bakarić, Miko Tripalo, Milutin Baltić, Mirko Božić, Duje Katić i Pero Pirker.

³² Bakarićev su govor 5. travnja 1967. *Politika* i *Borba* preuzele iz *Vjesnika*.

³³ „U ovoj zemlji ‘Deklaracija’ nije mogla da izazove nikakvu političku krizu“, *Borba*, 32 (92), 5. travnja 1967., str. 1.

³⁴ Usp. isto, str. 5.

Gradskog komiteta SK Zagreba jer na njoj nije bilo rasprave o izricanju pojedinačnih kazni, nego je samo usvojen opći zaključak da osobe koje su sudjelovale u donošenju *Deklaracije* trebaju u punoj mjeri osjetiti političku odgovornost i osudu društva. Za *Deklaraciju* je rečeno da je upozorila na „žarišta nacionalističkih ispada“³⁵ te da su „nosioci Deklaracije, uprkos svom formalnom autoritetu, doživeli potpun politički poraz u otvorenoj i javnoj demokratskoj borbi, u kojoj su, ne čekajući ocene političkih foruma, uzeli reč najširi slojevi radnih ljudi“³⁶.

Nakon sjednice zagrebačkog Sekretarijata Gradskog komiteta bio je otvoren put za održavanje sjednice CK SK Hrvatske koja je planirana za 19. i 20. travnja 1967. Navedena je sjednica dobila priličnu medijsku pozornost prije nego što je i održana jer su srbijanske tiskovine nekoliko dana prije same sjednice objavile referat M. Tripala koji je trebao biti polazna osnova za raspravu o *Deklaraciji*.³⁷ M. Tripalo je u svom referatu najprije govorio o nacionalizmu i podudarnosti pogleda hrvatskih i srpskih nacionalista da se Jugoslavija uredi na osnovi njihova sporazuma „na štetu socijalizma, na štetu drugih nacija i narodnosti u Jugoslaviji i na štetu samog srpskog i hrvatskog radnog naroda“³⁸. Za *Deklaraciju* je naveo da samo prividno predstavlja prijedlog za promjenu jedne ustavne odredbe o jeziku kojom se želio stvoriti dojam da ona brani „prava hrvatskog naroda da govori svojim jezikom i da mu daje ime. Međutim, to nije cilj Deklaracije jer to pravo hrvatski narod ima i ostvaruje ga. Njen je cilj da u iskrivljenom svjetlu prikaže stanje međunacionalnih odnosa u našoj zemlji. Jer, hrvatski narod slobodno upotrebljava svoj jezik“³⁹. U nastavku je M. Tripalo naveo da *Deklaraciju*, s obzirom na sadržaj i način kako je donesena, treba osuditi kao *političku diverziju* koja ugrožava bratstvo i jedinstvo naših naroda. Govorio je i o političkoj odgovornosti, izricanju stegovnih mjera i razlikovanju stupnja odgovornosti potpisnika *Deklaracije*, o čemu se vodilo računa pri odmjeravanju stegovnih mjera. Izrazio je nezadovoljstvo kako je dio potpisnika reagirao na osudu javnosti, jer osuda *Deklaracije* u nekim organizacijama nije bila jasna i energična. Za neke je kazne naveo da nisu bile dovoljno oštre zbog čega su neki općinski komitei i sveučilišni komitet pojedinim članovima izrekli nove kazne sukladno njihovoj

³⁵ Usp. „Potpun politički poraz nosilaca ‘Deklaracije’ i ‘Predloga’“, *Politika*, 64 (19225), 13. travnja 1967., str. 6.

³⁶ „Nosioci ‘Deklaracije’ doživeli su potpun politički poraz“, *Borba*, 32 (101), 13. travnja 1967., str. 4.

³⁷ Usp. „Jedinstveni u borbi za samoupravljački socijalizam“, *Komunist*, 25 (522), 20. travnja 1967., str. 7-8 i M. Samardžija, *Deklaracija...*, str. 269-272.

³⁸ „Rešenje novih pitanja u međunacionalnim odnosima jedino moguće u socijalističkom samoupravljanju“, *Borba*, 32 (104), 16. travnja 1967., str. 4.

³⁹ „Snagu Jugoslavije čine zajednički socijalistički interesi svih radnih ljudi bez obzira na nacionalnu pripadnost“, *Politika*, 64 (19228), 16. travnja 1967., str. 9.

političkoj odgovornosti.⁴⁰ Srbijanske su tiskovine na sami dan održavanja sjednice, 19. travnja 1967., najavile podnošenje izvješća povjerenstva koje je imalo zadatak prikupiti podatke koji bi olakšali Centralnom komitetu provođenje rasprave o *Deklaraciji*.⁴¹ Međutim, prije prezentacije spomenutog izvješća uvodnu je riječ imao predsjednik CK SK Hrvatske V. Bakarić.⁴² On je u svom izlaganju podsjetio da je bio član povjerenstva koje je imalo zadatak prikupiti osnovne podatke i materijale koji bi olakšali Centralnom komitetu provođenje rasprave o *Deklaraciji*. Izrazio je priznanje da je Centralni komitet očekivao pojavu slične akcije, ali za „Deklaraciju nismo znali. Nismo znali upravo zato što smo nekoliko sličnih akcija (manjeg značenja) pravovremeno spriječili. Zato je ona i pripremana tako da se za nju pravovremeno ne dozna“⁴³. U navedenim Bakarićevim riječima očite su aluzije na neke događaje prije pojave *Deklaracije* koji su uvjetovani nezadovoljstvom hrvatske javnosti na jezičnu situaciju što je proistekla iz Novosadskog dogovora, a koje je spriječio CK Hrvatske.⁴⁴ Iz Bakarićeva je govora vidljivo da je unutar dijela članova Saveza komunista vladalo uvjerenje da iza *Deklaracije* stoji Centralni komitet⁴⁵ te da će čak i Izvršni komitet potpisati *Deklaraciju*. Međutim, suprotno od navedenoga, Centralni je komitet, u trideset dana hajke protiv potpisnika *Deklaracije*, cjelokupne svoje aktivnosti bio usmjerio na otkrivanje pravih inicijatora *Deklaracije*. Bez obzira što je izrečeno dosta partijskih kazni, u CK SK Hrvatske nisu bili zadovoljni rezultatima do kojih su svojim istraživanjima došli jer pravog inicijatora nisu pronašli. „Po svemu se čini da ljudi iz osnovne kuhinje nisu bili ni blizu kod ostvarenja, kao nečlanovi Saveza komunista nisu bili niti ispitivani. Žalosna je činjenica da i neki otvoreni antikomunisti mogu ne samo mirno djelovati na tom području, nego često i svoje poglede i inicijative

⁴⁰ Usp. „Rešenje novih pitanja u međunacionalnim odnosima jedino moguće u socijalističkom samoupravljanju“, *Borba*, 32 (104), 16. travnja 1967., str. 4.

⁴¹ Usp. „Danas se održava Plenum CK SK Hrvatske“, *Politika*, 64 (19231), 19. travnja 1967., str. 6.

⁴² Cjelovit je Barakićev govor objavljen u *Komunistu*. Usp. „Mijenjanjem osnovnih faktora društvenog sistema, mijenja se i osnovni sistem veza i odnosa među našim narodima“, *Komunist*, 25 (522), 20. travnja 1967., str. 6 i 12.

⁴³ „Revolucionarno razdvajanja društvenih i međunacionalnih odnosa obezbeđuje našim narodima počasno mesto u svetskim zbivanjima“, *Politika*, 64 (19232), 20. travnja 1967., str. 6.

⁴⁴ Ovdje je vjerojatno riječ o reakcijama Centralnog komiteta na pokušaj Društva književnika Hrvatske te nekih drugih institucija da nakon uvođenja Matičina *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnoga jezika* 1960. godine i objavljivanja Moskovljevićeva *Rečnika sauremenog srpskohrvatskog jezika* donesu rezoluciju o zaštiti hrvatskog jezika. O navedenim je aktivnostima V. Bakarić govorio 5. svibnja 1966. u Sarajevu. Usp. M. Samardžija, *Pola stoljeća...*, str. 9.

⁴⁵ Neki su sudionici navedenih događaja potencirali i priču o uključenosti određenih političkih struktura u donošenje *Deklaracije*. U navedenom se kontekstu najčešće spominjao upravo V. Bakarić. Usp. Stjepan Babić, „O Deklaraciji- činjenice i pretpostavke“, *Kolo*, 1-2, 2009., <<http://www.matica.hr/kolo/314/o-deklaraciji-cinjenice-i-pretpostavke-20686/>> (20. I. 2019.). Nakon demokratskih promjena Miko Tripalo je odbacio mogućnost da je iza *Deklaracije* stajao Bakarić ocjenjujući kako je bio *suviše oprezan za tako nešto*. Usp. J. Pavičić, *Deklaracija...*, str. 14-29.

nameću komunistima, a sve u ime demokracije i slično⁴⁶, navodi se u Bakarićevu govoru. Bakarić je govorio i o mnogim drugim temama, među kojima je i ona o žarištima nacionalističkih kretanja.⁴⁷

Član povjerenstva Predsjedništva i Izvršnog komiteta Pero Pirker podnio je izvješće o poduzetim političkim mjerama i izrečenim kaznama članovima Saveza komunista koji su sudjelovali u donošenju *Deklaracije*.⁴⁸ Iz njegova se izlaganja doznaje da su partijska tijela utvrdila odgovornost sto tridesetorici članova iz institucija potpisnica, od čega sedamdeset komunista. Konkretno kazne izrečene su trideset četverici članova Saveza komunista „od čega je 10 članova isključeno iz Saveza. Neke kazne (6) povišene su odlukama opštinskih i univerzitetskih komiteta SK, a u dva slučaja kazne su umanjene. U Zadru jedan član SK isključen je iz Saveza komunista, a jedan kažnjen. Istovremeno, smenjena su dva sekretara osnovnih organizacija, jedan član je isključen iz Gradskog komiteta, a jedan član opštinskog komiteta podneo je ostavku⁴⁹. U spomenutom se izvješću govori i o skidanju s kandidacijskih lista, pri čemu su u nekim slučajevima o skidanju odlučila izborna povjerenstva SSRN, a neki su sami odustali. Uglavnom opozvana su „tri kandidata za Prosvetno-kulturno veće grada, jedan kandidat za Republičko veće Sabora, a jedan kandidat za Prosvetno-kulturno veće Savezne skupštine odustao je od kandidature. (...) dosad su dva člana SK i jedan vanpartijac učesnik u donošenju Deklaracije, dali ostavke na svoje društvene funkcije. Upravni i Nadzorni odbor Matice hrvatske, Upravni odbor Filozofskog društva i Upravni odbor Društva književnika održali su sednice i objavili ostavke i zaključke o održavanju vanrednih skupština⁵⁰. Budući da je na čelu povjerenstva bio V. Bakarić, u izvješću se ponavljaju neke konstatacije koje je Bakarić već iznio. Izvješće odbacuje tvrdnje da je problem stvoren zbog oštine reakcija na *Deklaraciju* jer „pojava deklaracije ne predstavlja slučajan akt grupice lingvista i književnika. Ona

⁴⁶ „Revolucionarno razdvajanje društvenih i međunacionalnih odnosa obezbeđuje našim narodima počasno mesto u svetskim zbivanjima: O žarištima nacionalističkih kretanja kod nas“, *Politika*, 64 (19232), 20. travnja 1967., str. 6.

⁴⁷ Bakarić je govorio o pojavama nacionalizma, različitim pogledima na stvaranje stare Jugoslavije, uzrocima njezina sloma, borbi KPJ za Jugoslaviju i interese njezinih naroda te ranijim aktivnostima Centralnog komiteta na suzbijanju nacionalističkih skretanja. Govorio je i o *žarištima nacionalističkih skretanja* u koje svrstava Maticu hrvatsku, koja se bavi *pretjerivanjima s hrvatskim kulturnim tradicijama*, Društvo književnika Hrvatske, Institut za historiju radničkog pokreta i Maticu iseljenika. Usp. „Revolucionarno razdvajanje društvenih i međunacionalnih odnosa obezbeđuje našim narodima počasno mesto u svetskim zbivanjima: O žarištima nacionalističkih kretanja kod nas“, *Politika*, 64 (19232), 20. travnja 1967., str. 6.

⁴⁸ Usp. „Promene u društvenom sistemu daće novi polet razvoju bratskih odnosa naših naroda“, *Borba*, 32 (108), 20. travnja 1967., str. 1. Isto vidi M. Samardžija, *Deklaracija ...*, str. 273-279.

⁴⁹ „Kažnjena 34 člana SK-učesnika u donošenju 'Deklaracije'“, *Borba*, 32 (108), 20. travnja 1967., str. 5.

⁵⁰ Isto.

ima svoj korijen u pojavama nacionalizma koji se već duže vremena javljaju u tim krugovima i na drugim mjestima, i dolaze do izražaja u izvjesnim napisima u časopisima i štampi, referatima, itd⁵¹. Nakon podnesenih izvješća nastupila je rasprava, a *Politika* je posebnu pozornost posvetile izlaganjima Miloša Žanka,⁵² Josipa Cazija,⁵³ Bože Novaka,⁵⁴ Jure Franičevića,⁵⁵ Marinka Gruića⁵⁶ i Rade Bulata⁵⁷, a u diskusiji su sudjelovali i Većeslav Holjevac, Dušan Dragosavac, Vladimir Pezo, Đuro Kladarin, Vicko Krstulović, Ivan Šibl, Marko Živković, Anka Beus i Pero Car. Opširno je o diskusiji s navedene sjednice pisala i *Borba*.⁵⁸ Kao druga točka dnevnog reda razmatrana je ostavka Miroslava Krleža.⁵⁹ Međutim, na ovoj točki nije bilo šire rasprave. Samo je V. Bakarić prenio kraći sadržaj navedene ostavke u kojoj je M. Krleža

⁵¹ „Revolucionarno razdvajanje društvenih i međunacionalnih odnosa obezbeđuje našim narodima počasno mesto u svetskim zbivanjima: Dalje raščišćavanja problema u okviru reorganizacije Saveza komunista“, *Politika*, 64 (19232), 20. travnja 1967., str. 6.

⁵² Miloš Žanko u svom je obraćanju istakao da *Deklaracija* ne predstavlja nikakvo iznenađenje ni izoliranu pojavu, nego je riječ o „manifestaciji nacionalističkih strujanja u jednoj grupi članova Saveza komunista koja, (...) aktivno deluje već nekoliko godine, [te je] logična posljedica nebudnosti jednog, na sreću malog, broja naših drugova“. „Deklaracija“ nije uspjela zahvaljujući odlučnosti radničke klase“, *Politika*, 64 (19233), 21. travnja 1967., str. 5.

⁵³ Prema Josipu Caziju ustavno je pravo svakoga građanina predlagati Ustav, pa i potpisnika *Deklaracije*, ali je njihova politička odgovornost u tome „što su se politički konstituisali na nacionalističkoj osnovi i u javnosti nastupali u vidu političkog centra za rešavanje jednoga tobože gorućeg nacionalnog problema kojeg CK SKH 'neće da pokreće i rješava'“. Isto, str. 6. Po njegovu mišljenju *Deklaracija* predstavlja samo jednu od manifestacija nacionalističkih tendencija koje se javljaju kao „posljedica nedovoljne orjentisanosti Saveza komunista na idejnu borbu, na stvaralačku kritiku i na teorijsku razradu aktuelnih pitanja koja razvoj nameće“. Isto.

⁵⁴ Božo Novak govorio je o novim metodama političke idejne borbe koje su došle do izražaja u borbi protiv sastavljača *Deklaracije* te je naglasio „da samo javna politička akcija može da spreči kvarenje političke atmosfere i stvaranje onakvih odnosa kakvi su uvek nastajali kada su se problemi zataškavali ili rešavali kompromisom“. Isto.

⁵⁵ Jure Franičević govorio je o Novosadskom dogovoru za koji je naveo da njegovi rezultati do danas nisu znanstveno opovrgnuti. Također je istakao „da je narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan isti jezik, u dvije književne varijante, dok Deklaracija tu bitnu činjenicu opovrgava“. Isto.

⁵⁶ Prema Marinku Gruiću poslije *Deklaracije* su ostale dvije pouke: „Prvo, da radni ljudi ne dopuštaju nikome da u njihovo ime i mimo njih rešava pitanja od životnog interesa, i, drugo, da se jedinstvena i zrela politička akcija, u kojoj nije bilo potrebno čekanje na direktive, pokazalo efikasnim oružjem protiv političke diverzije.“ Isto.

⁵⁷ Donosi se i rasprava Rade Bulata koji je naveo da je nakon objavljivanja *Deklaracije* posjetio jedno hrvatsko i jedno srpsko selo na Kordunu te da je bio „više nego ugodno iznenađen sa kolikom su odgovornošću, političkom ozbiljnošću i odlučnošću naši ljudi osudili Deklaraciju i u tom mometu kada se nisu znali stavovi Izvršnog komiteta i Gradskog komiteta Zagreba“. Isto.

⁵⁸ Usp. „Diskusija na sedmoj plenarnoj sednici Centralnog komiteta SK Hrvatske“, *Borba*, 32 (109), 21. travnja 1967., str. 4.

⁵⁹ Ostavci je prethodilo uvjeravanje da povuče potpis. U navedenom su sudjelovali Josip Broz Tito i Mika Tripalo 3. travnja 1967. u Beogradu. Međutim, Krleža nije htio povući potpis jer bi se tomu mogla *ismijavati cijela intelektualna javnost*. Kompromis je nađen u Krležinu prijedlogu da podnese ostavku na članstvo u Centralnom komitetu. Usp. J. Pavičić, *Deklaracija...*, str. 29; Dubravko Jelčić,

zatražio razrješenje u članstvu Centralnog komiteta jer je potpisao *Deklaraciju* kao amandman na izmjenu jednog ustavnog članka o nazivu jezika. Ostavka je jednoglasno prihvaćena.⁶⁰ Na istoj su sjednici usvojeni i zaključci u kojima je *Deklaracija* okarakterizirana kao pokušaj nacionalističkih i šovinističkih snaga da zakoče razvitak socijalističkog samoupravnog društva te je ukazano na nedovoljnu idejnu prisutnost Savez komunista u području kulture. Centralni komitet je posebnim zaključkom zadužio Izvršni komitet da temeljito ispita pojavu nacionalizma u Matici iseljenika, Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Matici hrvatskoj i Društvu književnika Hrvatske.⁶¹

Iako su glavne političke kvalifikacije *Deklaracije* došle od CK SK Hrvatske, a operativne aktivnosti provodio GK SK Zagreba i osnovne organizacije Saveza komunista, osudi *Deklaracije* pridružile su se i neke druge organizacije. Tako se o *Deklaraciji* raspravljalo i 22. ožujka 1967. na 5. plenarnoj sjednici Glavnog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske⁶² kada je na prijedlog Drage Gizdića i Miloša Žanka kao posebna točka dnevnog reda uvrštena i rasprava o *Deklaraciji*. Oni su kao argument za posebnu raspravu naveli da radnička klasa i progresivni ljudi u Hrvatskoj i Srbiji očekuju jasan stav SSRN Hrvatske o pojavi *Deklaracije* koja oživljava rasprave o onome što je u Jugoslaviji već riješeno.⁶³ Nakon prihvaćanja njihova prijedloga o uvrštavanju rasprave o *Deklaraciji* u dnevni red sjednice uvodno je izlaganje, uz nazočnost generalnog sekretara Savezne konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije Bene Zupančića, imao Đuka Hrženjak.⁶⁴ Iz pisanja srbijanskih tiskovina doznaje se da unutar partijskih struktura nisu bili svi istoga

„Deklaracija (Sjećanja)“, *Kolo*, 1-2, 2009., <<http://www.matica.hr/kolo/314/o-deklaraciji-sjecanja-20687/>>, (20. siječnja 2019.).

⁶⁰ Usp. „O žarištima nacionalističkih kretanja kod nas“, *Politika*, 64 (19232), 20. travnja 1967., str. 6.

⁶¹ Usp. „Zaključci Sedmog plenuma CK SK Hrvatske“, *Politika*, 64 (19233), 21. travnja 1967., str. 6 i M. Samardžija, *Deklaracija...*, str. 280-285.

⁶² Iako Socijalistički savez radnog naroda ne predstavlja partijski organ u užem smislu jer njegovi članovi nisu morali biti članovi Saveza komunista, jasno je da su njegove aktivnosti usmjeravali partijski organi. Budući da je navedeni organ imao širok djelokrug interesa, razumljivo je da se na dnevnom redu našla i *Deklaracija*. O povijesti, ustroju i radu SSRN Hrvatske vidi Marijana Jukić, „Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske-najmasovnija društveno-politička organizacija u socijalističkoj Hrvatskoj“, *Arhivski vjesnik*, 57 (2014.), str. 296-306.

⁶³ Usp. „Uz birokratski centralizam javljaju se i ostaci buržoaskog nacionalizma“, *Borba*, 32 (73), 23. ožujka 1967., str. 4 i „Diverzija protiv bratstva i jedinstva“, *Borba*, 32 (74), 24. ožujka 1967., str. 8.

⁶⁴ On je u svom izlaganju govorio o opravdanoj kritici javnosti zbog načina i metoda na koji je *Deklaracija* donesena te naglasio da u okviru „zaključaka Novosadskog dogovora, Ustava SFRJ, Ustava Hrvatske, naučnih institucija i naše demokratske prakse postoje veoma široke i neiskorišćene mogućnosti za rješavanja mogućih problema i sporova“. „Uz birokratski centralizam javljaju se i ostaci buržoaskog nacionalizma“, *Borba*, 32 (73), 23. ožujka 1967., str. 4. Potpisnike *Deklaracije* doveo je u bližu vezu s onim grupama „koje pokušavaju da zloupotrebe nacionalna osećanja, šire dezinformacije i unose nemir među radne ljude“. Isto.

mišljenja kako se postaviti prema komunistima koji su sudjelovali u donošenju *Deklaracije*. Poseban je medijski prostor dobila rasprava između Ljubana Miljkovića i Josipa Šentije. Povod je bio istup J. Šentije, člana povjerenstva za izradu zaključaka plenuma, koji je u svojoj raspravi istaknuo da se *Deklaracija* ne mora osuditi jer u njoj ima nešto dobrog te da *Žanko tjere vještice*.⁶⁵ Replicirao mu je Lj. Miljković⁶⁶ nakon čega je J. Šentija priznao da se sukobio sa *Žankom* oko formuliranja teksta zaključaka te istakao da „stoji na stanovištu da je ‘Deklaracija’ teška varka za hrvatski narod’, ali se ne slaže s ocenom da se svesno išlo za tim“⁶⁷. U raspravu se na kraju uključio i M. *Žanko* iz čijeg se istupa doznaje da je do prijepora došlo oko toga treba li osuditi *Deklaraciju*, a ne dirati ljude, što predlaže Šentija. „Za mene je to oportunitizam. Narod je već osudio ovaj dokument i naš narod od nas sada traži da pronađemo ko je njegov inicijator i da to izvedemo na čistac“⁶⁸, izjavio je M. *Žanko*. U raspravi su sudjelovali i Franjo Knebl, Jugoslav Vincenc, Lino Gorjan, dr. Eugen Pusić, Josip Manolić, Ivan Kern, Mato Prović, Stevo Grubić, Milka Lasić, Nikola Papić, Ivan Šibl, Mija Grubor, Melita Singer i Pero Malobabić. Posebnu su pozornost u novinskim izvješćima dobila izlaganja Zlatana Sremca⁶⁹ i Drage Gizdića.⁷⁰ Završnu je riječ, prije usvajanja zaključaka, imao predsjednik Glavnog odbora Stjepan Ivića koji je izjavio da *Deklaracija* predstavlja političku demonstraciju pripremanu izvan Socijalističkog saveza i bez znanja članova kolektiva ustanova koje se javljaju

⁶⁵ Usp. „‘Deklaracija’ je usmerena protiv bratstva i jedinstva naših naroda“, *Politika*, 64 (19206), 24. ožujka 1967., str. 4.

⁶⁶ Miljković je prije osvrta na Šentijino izlaganje govorio o reakcijama na *Deklaraciju* u sredini iz koje dolazi. „Verno prenosim izraze ogorčenja 30 hiljada stanovnika moje opštine (Slunj) koji kažu da ova deklaracija predstavlja desant na našu slobodnu teritoriju.“ „Deklaraciju nije dovoljno samo osuditi“, *Borba*, 32 (81), 25. ožujka 1967., str. 4. O spomenutoj su raspravi pisali i neki drugi povjesničari. Usp. B. Jandrić: *Pogledi...*, str. 325-371.

⁶⁷ „‘Deklaracija’ je usmerena protiv bratstva i jedinstva naših naroda“, *Politika*, 64 (19206), 24. ožujka 1967., str. 4.

⁶⁸ „Deklaraciju nije dovoljno samo osuditi“, *Borba*, 32 (81), 25. ožujka 1967., str. 4.

⁶⁹ Zlatan Sremac rekao je da ga kao člana Matice hrvatske i člana Savjeta Staroslavenskog instituta „Svetozar Ritig“ o *Deklaraciji* nije nitko ništa pitao ni izvijestio te da je o njoj doznao iz novina. *Borba* prenosi i njegove riječi da su najbolji ljudi hrvatskog naroda Kukuljević, Demetar, Jagić, Šulek, Maretić, Broz, Iveković i drugi stajali „na stanovištu da je jezik kojim govore Srbi, Hrvati i Crnogorci jedan jezik sa dva izgovora – ekavski i ijekavski, sa dva pisma – ćirilicom i latinicom“. „Deklaraciju nije dovoljno samo osuditi“, *Borba*, 32 (81), 25. ožujka 1967., str. 4. O Sremčevu je izlaganju pisao i *Vjesnik* 23. ožujka 1967. Vidi M. Samardžija, *Deklaracija...*, str. 86-90.

⁷⁰ Drago Gizdić izjavio je da se u ovom slučaju radilo o „smišljenom udarcu političke reakcije, s obzirom na predmet o kome je reč i na trenutak u kome je aktuelizovan“. „‘Deklaracija’ je usmerena protiv bratstva i jedinstva naših naroda“, *Politika*, 64 (19206), 24. ožujka 1967., str. 4. Posebno je istakao da se radnici iz kraja odakle dolazi zgražaju nad pojavom *Deklaracije* te da ona može biti „melem na neke pojave velikosrpskog šovinizma“. Isto.

kao njezini potpisnici.⁷¹ Na kraju su sjednice usvojeni zaključci u kojima se kaže da Glavni odbor SSRNH smatra da je *Deklaracija* usmjerena protiv bratstva i jedinstva te da predstavlja grubu političku zlouporabu samoupravnih i demokratskih prava i sloboda utvrđenih Ustavom SR Hrvatske i znanstvenih i kulturnih institucija koje su je donijele. Glavni je odbor izrazio očekivanje da će članovi ustanova i organizacija koje su potpisale *Deklaraciju* zauzeti svoj stav o pravoj biti navedenoga u *osnovi demonstrativnog političkog čina*. Na kraju se zaključaka navodi da će Glavni odbor SSRN Hrvatske inzistirati na političkoj odgovornosti pokretača.⁷²

Pri osudi *Deklaracije* angažirale su se i omladinske partijske organizacije. Na sjednici Centralnog komiteta Saveza omladine Hrvatske 30. ožujka 1967., prema pisanju *Borbe*, mladež je na *Deklaraciju* „reagovala brzo, spontano i masovno, osuđujući svaku pojavu nacionalističkih ispada. Na svim svojim skupovima mladi izražavaju ogorčenje i zaprepaštenje kako je uopšte postalo moguće u našem društvu ovakvo vraćanje starim, niskim strastima prošlosti. Mladi sve odlučnije zahtevaju da se na videlo iznesu imena autora Deklaracije i Predloga“⁷³.

Deklaracija je bila povod sazivanja tiskovne konferencije Saveza udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata Hrvatske 30. ožujka 1967. Na spomenutoj je sjednici predsjednik udruženja Marko Belinić medijima prezentirao priopćenje u kojem se *Deklaracija* osuđuje kao monstruoan dokument uperen „protiv svega onoga što nam je svima najdragocijenije, bratstva i jedinstva naših naroda, tekovine za koju su članovi naših organizacija - borci narodnooslobodilačkog rata – u toku svoje četverogodišnje borbe nesebično davali svoje živote u svim krajevima Jugoslavije. (...) Autori deklaracije i svi oni koji stoje na pozicijama separatizma, nacionalizma, šovinizma itd. (...) moraju računati s tim da će naići na odlučan otpor svih pripadnika naših boračkih organizacija“⁷⁴. U istom se priopćenju navodi da će članovi boračkih udruženja ustrajati u tome da tvorcima *Deklaracije* iziđu iz anonimnosti i da snose punu osobnu odgovornost.⁷⁵ Također, i neki su općinski odbori SUBNOR-a reagirali na pojavu *Deklaracije*. O *Deklaraciji* se oglosio sisački SUBNOR koji je sastavljačima *Deklaracije* predbacio da svjesno razbijaju „bratstvo i jedinstvo naših naroda, pokušavajući da branite pozicije hrvatskog književnog jezika, koji nikada i ničim u posli-

⁷¹ Usp. „Diverzija protiv bratstva i jedinstva“, *Borba*, 32 (80), 24. ožujka 1967., str. 8 i „Deklaracija“ je usmerena protiv bratstva i jedinstva naših naroda“, *Politika*, 64 (19206), 24. ožujka 1967., str. 4.

⁷² Zaključake sa sjednice SSRN Hrvatske objavio je *Vjesnik* 23. ožujka 1967. Vidi M. Samardžija, *Deklaracija...*, str. 99-100.

⁷³ „Mladi se odlučno izjašnjavaju protiv vraćanja prošlosti“, *Borba*, 32 (87), 31. ožujka 1967., str. 4.

⁷⁴ „Borci Hrvatske najoštrije osuđuju 'Deklaraciju'“, *Borba*, 32 (87), 31. ožujka 1967., str. 4.

⁷⁵ Usp. „Borci revolucije neće dozvoliti nikome da razbija bratstvo i jedinstvo naših naroda“, *Politika*, 64 (19212), 31. ožujka 1967., str. 6.

jeratnom razvoju nije bio ugrožen, servirajući našoj javnosti dokument već dokazane sumnjive političke pozadine⁷⁶.

2. Reakcije na Deklaraciju i Predlog za razmišljanje u SR Srbiji

Samo dva dana nakon objavljivanja *Deklaracije* na skupštini Udruženja književnika Srbije, 19. ožujka 1967., izrečena je načelna potpora zahtjevima *Deklaracije*.⁷⁷ Zbog toga su srbijanske političke strukture pri svojim očitovanjima o *Deklaraciji* redovito u obzir uzimale i akt poznat pod nazivom *Predlog za razmišljanje*. Tako se već 21. ožujka 1967. na sjednici Izvršnog komiteta CK SK Srbije govorilo o aktualnim pojavama u međunacionalnim odnosima i raspravama o jeziku, kada je zauzet stav da se aktualne rasprave o jeziku ne bave samo lingvističkim problemima, nego da imaju idejnu i političku bit poraženih nacionalističkih snaga. Osim osude navedenih tendencija posebno je pozdravljena i primljena s odobravanjem principijelna i odlučna reakcija javnosti i političkih čimbenika u Hrvatskoj na pojavu *Deklaracije*, a donošenje *Predloga za razmišljanje* okarakterizirano je kao nacionalistički ispad pojedinih srbijanskih književnika koji su *Deklaraciju* dočekali s ciničnim zadovoljstvom te ju uzeli „kao paravan za svoje nacionalističke protivakcije i za opravdanje svojih ranijih stavova i istupa koji su, tobože, uvek bili izazivani nacionalizmom sa druge strane“⁷⁸. Na istoj je sjednici rečeno da rasprave o osjetljivim pitanjima nisu monopol skupine ili pojedinca, nego je potrebno ove rasprave voditi na demokratski način u postojećim institucijama i organizacijama, ali uz odvajanje političke diskusije o jeziku od onoga što čini njezinu stručnu i znanstvenu stranu. Posebno je istaknuta odgovor-

⁷⁶ „Šta bi na to rekli Nazor, Cesarec, Adžija ...“, *Komunist*, 25 (519), 30. ožujka 1967., str. 4.

⁷⁷ Riječ je o *Predlogu za razmišljanje* u kojem se, između ostalog, navodi da skupina pisaca smatra „legitimnim i neotuđivim pravom svakoga naroda da donosi Odluke o nazivu i razvoju svoga sopstvenog jezika“. „Šta sadrži Predlog za razmišljanje“, *Borba*, 32 (89), 2. travnja 1967., str. 5. Dalje se navodi da se *Deklaracija* smatra reprezentativnom i meritornom jer su je donijele institucije koje su najmjerodavnije za pitanje hrvatskog jezika te da se Bečki i Novosadski dogovori smatraju poništenim. Budući da je Ustavom zagarantirano pravo na samostalan razvitak nacionalnog jezika i kulture, potpisnici *Predloga* traže da se afirmacija samostalnosti naziva i razvoja hrvatskog i srpskog jezika osigurano ustavnim propisima. Stoga su potpisnici namjeravali poslati zahtjev Skupštini Srbije, Saboru Hrvatske i Saveznoj skupštini „da se ubuduće dosledno i obavezno izbace iz zvanične upotrebe nazivi hrvatsko-srpski i srpsko-hrvatski“. Također „grupa pisaca zahteva da se u Ustav SR Srbije i SR Hrvatske unesu propisi koji obezbeđuju svim Hrvatima i Srbima pravo na školovanje na svom jeziku i pismu i po svojim nacionalnim programima“. Navedeno se pravo treba osigurati svim Hrvatima koji žive u SR Srbiji i Srbima koji žive u SR Hrvatskoj. *Predlog* se dotakao i uporabe pisma, s prijedlogom da RTB prestane neovlašteno igrati „ulogu centralnog jugoslovenskog studija, i da u svom lokalnom programu uvede ćirilicu, a da se u zajedničkim emisijama RT Jugoslavije paralelno upotrebljavaju oba pisma“. Isto.

⁷⁸ „Šovinizam jedne hrani se šovinizmom druge strane“, *Politika*, 64 (19203), 22. ožujka 1967., str. 5.

nost komunista u aktualnim raspravama o jeziku.⁷⁹ Zanimljivo je da *Komunist* prenosi približno isti sadržaj s navedene sjednice, ali nigdje izriječkom ne spominje *Predlog za razmišljanje* ni njegovo donošenje na skupštini Udruženja književnika Srbije. U *Komunistu* su članovi spomenutog udruženja nazvani *izvesnim nacionalističkim krugovima* koji su „uzeli pravo da govore u ime srpske nacije i njene kulture, polazeći od toga da je deklaracija legitimni i nacionalno autentični dokument hrvatskog naroda i hrvatske kulture“⁸⁰.

Utvrđivanje okolnosti koje su dovele do potpisivanja *Predloga za razmišljanje* provodio je Gradski komitet Saveza komunista Beograda. Najprije su 22. ožujka 1967. na zajedničkoj sjednici Sekretarijat Gradskog komiteta Beograda i beogradski općinski komiteti osudili „nacionalističko i šovinističko tretiranje problema jezika“⁸¹ u manje skupine beogradskih književnika, a 24. ožujka 1967. je zbog rezolucije dijela srbijanskih književnika koji su prihvatili „svesrdno štafetu iz Zagreba, samo zato da bi stekli pravo da uzvrate istom merom“⁸² sazvana sjednica Gradskog komiteta Saveza komunista Beograda. Na spomenutoj su sjednici pročitana imena članova Saveza komunista potpisnika *Predloga za razmišljanje*⁸³ te pismo potpisnika koji su u međuvremenu povukli svoje potpise.⁸⁴ Gradski je komitet nakon rasprave zauzeo stav da su potpisnici svojim činom došli u sukob s politikom Saveza komunista pa je preporučeno osnovnim organizacijama da pokrenu pitanje idejno-političke odgovornosti svojih članova koji su sudjelovali u potpisivanju *Predloga za razmišljanje*. Posebno je istaknuto da oni potpisnici koji ustraju u svojim stavovima ne mogu ostati članovi Saveza komunista.

Sukladno naputcima Gradskog komiteta proveden je postupak utvrđivanja odgovornosti i izricanja stegovnih mjera pojedincima koji su bili uključeni u donošenje

⁷⁹ Usp. isto.

⁸⁰ „Izvršni komitet SK Srbije o deklaraciji“, *Komunist*, 25 (518), 23. ožujka 1967., str. 5.

⁸¹ „Pozitivno reagovanje javnosti“, *Borba*, 32 (79), 23. ožujka 1967., str. 6.

⁸² „Ne možemo ići u budućnost s glavom okrenutom u prošlost“, *Politika*, 64 (19206), 25. ožujka 1967., str. 7.

⁸³ Na popisu potpisnika *Predloga za razmišljanje* nalaze se Nikša Stipčević, Antonije Isaković, Sveta Lukić, Ljubomir Simović, Rade Pešić, Slobodan Stojanović, Petar Džadžić, Stevan Raičković, Vasa Popović, Dušan Anđelković, Momo Kapor, Živorad Mihaljević-Šilja i Momčilo Milankov. Usp. „Rasprava o jeziku sa nesocijalističke platforme“, *Borba*, 32 (82), 26. ožujka 1967., str. 5.

⁸⁴ Riječ je o pismu Dušana Anđelkovića, Rade Pešića, Živorada Mihaljevića-Šilje i Rade Nikolića koji su se u navedenom pismu izjasnili „protiv rešavanja pitanja jezika sa nacionalističkih pozicija“. „Rasprava o jeziku sa nesocijalističke platforme“, *Borba*, 32 (82), 26. ožujka 1967., str. 5. Bitno je napomenuti da su neki povukli svoje potpise i ranije. To su učinili Božidar Šuica, Mira Alečković i Zuko Džumhur. Od *Predloga za razmišljanje* su se pismom *Ninu* ogradili Žika Lazić i Vasa Popović koji je isto pismo uputio i *Politici*. Usp. „Pisma Vase Popovića i Žike Lazića“, *Nin*, 17 (847), 2. travnja 1967., str. 8 i „Izjava Vase Popovića“, *Politika*, 64 (19212), 31. ožujka 1967., str. 7.

Predloga za razmišljanje.⁸⁵ Vjerojatno je navedeni postupak završio do 10. travnja kada je održana sjednica Predsjedništva i Izvršnog komiteta CK SK Srbije. Na navedenoj je sjednici konstatirano da su *Deklaracija* i *Predlog za razmišljanje* doživjeli oštru političku osudu naše javnosti i političkih čimbenika te da su „komunisti potpisnici Predloga, među kojima i jedan član Centralnog komiteta – politički odgovarali u svojim osnovnim organizacijama“⁸⁶.

U suton jezičnih rasprava izazvanih pojavom *Deklaracije* 17. i 18. travnja 1967. održana je 10. gradska sjednica Saveza komunista Beograda. Budući da je u radu spomenute konferencije sudjelovao i Josip Broz Tito, srbijanske su tiskovine posvetile posebnu pozornost njegovu izlaganju. Međutim, Tito nigdje nije izravno spomenuo *Deklaraciju* i *Predlog za razmišljanje*, ali je uputio poziv beogradskim komunistima da poduzmu učinkovite mjere kako ne bi došlo do pojava kakve su se dogodile u Zagrebu i Beogradu, a odnose se na pitanje jezika. Kao razloge navedenih pojava Tito je istakao nebudnost komunista, „gnjili liberalizam i gledanje kroz prste na razna skretanja komunista i nekomunista u raznim ustanovama“⁸⁷. Za suzbijanje navedenih pojava Tito je predložio upravo one mjere koje su partijski organi već proveli, a to su stegovne mjere protiv članova Saveza komunista i energična javna osuda.⁸⁸ *Borba* je dosta prostora posvetila izlaganjima pojedinih diskutantata, ali su u svom izlaganju izravno *Deklaracije* i *Predloga za razmišljanje* dotakao samo Dragoljub Ilić koji je naveo da je suprotstavljanjem *Deklaraciji* i *Predlogu* Savez komunista „ustvari branio slobodu umetničkog stvaranja od njene zloupotrebe u politikantske i reakcionarne svrhe“⁸⁹ te da je potreban različit pristup svakom pojedincu, uz odvajanje umjetničkog djela od politički destruktivna postupka.

Završnu je riječ o *Predlogu za razmišljanje* dao srbijanski Centralni komitet na svojoj 9. sjednici 21. i 22. travnja 1967. Kao svojevrсни uvod u spomenutu sjednicu *Politika* je 20. travnja 1967. najavila kako je za sjednicu CK SK Srbije predviđeno razmatranje nekoliko različitih izvješća⁹⁰, a 22. travnja donijela je cjelovitu informaciju o raspravi, koja se odnosila na aktualna politička pitanja, na temelju izvješća

⁸⁵ Osnovna organizacija Saveza komunista NIP Politika je na sjednici 3. travnja 1967. razmatrala političku odgovornost trojice svojih članova koji su podržali *Predlog za razmišljanje*, a osnovna organizacija Saveza komunista Izdavačkog poduzeća Prosveta 7. travnja 1967. Usp. „Sastanak osnovne organizacije SK NIP Politika“, *Politika*, 64 (19217), 5. travnja 1967., str. 6 i . „Kažnjeni potpisnici Predloga“, *Borba*, 32 (96), 8. travnja 1967., str. 6.

⁸⁶ „Savez komunista i druge progresivne snage moraju biti stalno politički mobilni“, *Politika*, 64 (19224), 12. travnja 1967., str. 5.

⁸⁷ „Reč druga Tita na konferenciji SK Beograda“, *Borba*, 32 (106), 18. travnja 1967., str. 6.

⁸⁸ Usp. isto.

⁸⁹ „O Omladini govorimo kao o problemu a ne kao o društvenoj snazi“, *Borba*, 32 (107), 19. travnja 1967., str. 5.

⁹⁰ Usp. „Reforma Saveza komunista kroz političku akciju“, *Politika*, 64 (19232), 20. travnja 1967., str. 7.

povjerenstva Izvršnog komiteta CK SK Srbije.⁹¹ Iz spomenutog je izvješća vidljivo da je *Predlog za razmišljanje* pripremila skupina pisaca iz nakladničkog poduzeća Prosveta te da je CK SK bio upoznat s tim da se na redovitoj skupštini Udruženja književnika Srbije priprema rezolucija kao odgovor na zagrebačku *Deklaraciju*. U izvješću se također navodi da su osnovne organizacije razmotrile pojedinačnu odgovornost te je posljednjom opomenom kažnjeno pet potpisnika, ukorom sedam, dvojica opomenom, dok je preostalima upućena oštra kritika.⁹² Posebno je istaknuta odgovornost Antonija Isakovića kojega je osnovna partijska organizacija nakladničkog poduzeća Prosveta kaznila posljednjom opomenom, nakon čega je Isaković podnio ostavku na članstvo u CK SK Srbije. Na kraju se izvješća navodi da pojava *Predloga za razmišljanje* ukazuje na problem znatno šireg značenja te pokazuje da će se „nacionalističke manifestacije javljati na raznim područjima i da će neprijateljske i nedemokratske snage u njihovom podsticanju pokušavati da pridobiju komuniste, pa čak i članove rukovodstva SK“⁹³. Nakon rasprave Centralni je komitet usvojio izvješće o odgovornosti članova Saveza komunista koji su pripremali i potpisali *Predlog* te prihvatio ostavku Antonija Isakovića na članstvo u Centralnom komitetu.⁹⁴ Tiskovine su

⁹¹ U Izvješću, koje je napisalo povjerenstvo u sastavu Dobrivoje Radosavljević, Latinka Perović i Pero Doković, se nalazi cjelovita informacija o događajima koji su prethodili skupštini Udruženja književnika Srbije, kao i o tijeku same skupštine. Tako se iz spomenutog izvješća doznaje da su na skupštinu bili poslani Miloško Drulović, član IK CK SK Srbije, i Milan Vukos, republički sekretar za kulturu, s ciljem da okupljene upoznaju s političkim stavom IK CK SK Hrvatske prema *Deklaraciji*. Oni su u ime Izvršnog komiteta CK SK Srbije tražili da se ne ide u donošenje rezolucije te da se redovita skupština Udruženja ne zlorabi za *monopolističko nametanje političkih stavova o jednom otvorenom pitanju*. U istom se izvješću navodi da su *Predlog za razmišljanje* potpisala četrdeset i dva člana Udruženja, od kojih su dvadeset i jedan članovi Saveza komunista. Podnositelji izvješća također navode da je Izvršni komitet Antonija Isakovića, preko svoga člana Steve Doronjskog, upozorio na političku sadržaj akcije koja se pokreće i na posebnu odgovornost koju on kao član Centralnog komiteta ima u tome. Usp. „Izveštaj Komisije Predsedništva i Izvršnog komiteta CK SK Srbije o odgovornosti članova SK koji su pripremili i potpisali Predlog za razmišljanje“, *Politika*, 64 (19234), 22. travnja 1967., str. 6-7.

⁹² Postoje određene razlike u broju izrečenih kazni između Izvješća povjerenstva CK SK Srbije i *Borbi* članka sa spomenute sjednice. U *Borbi* se navodi da je kažnjeno devetnaest komunista iz Beograda te Slobodan Stojanović iz Požarevca i Gojko Janjušević iz Novoga Sada. Posljednjom opomenom su kažnjeni Antonije Isaković, Ljubomir Simović, Žika Lazić, Petar Džadžić, Vasa Popović, Nikša Stipčević i Radivoj Pešić. Opomenom su kažnjeni Branimir Šćepanović, Svetislav Mandić i Ivan Lalić, a ukorom Zoran Mišić, Božidar Šuica, Stevan Raičković, Dušan Anđelković, Rade Nikolić i Živorad Mihajlović Šilja. Miro Alečković nije izrečena formalna kazna, ali joj je *upućena oštra drugarska kritika*, kao i Zuki Džumhuru zbog nebudnosti. Usp. „Sednica Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije: Kako su kažnjeni potpisnici“, *Borba*, 32 (110), 22. travnja 1967., str. 5.

⁹³ „Izveštaj Komisije Predsedništva i Izvršnog komiteta CK SK Srbije o odgovornosti članova SK koji su pripremili i potpisali Predlog za razmišljanje“, *Politika*, 64 (19234), 22. travnja 1967., str. 7.

⁹⁴ Usp. „Novi metodi političke borbe u skladu sa samoupravljanjem“, *Borba*, 32 (110), 22. travnja 1967., str. 1.

opširno pisale o sadržaju izlaganja pojedinih diskutanata, a o jezičnoj problematici posebno su opširno izlagali Latinka Perović⁹⁵, Petar Stambolić⁹⁶, Dobrivoje Radosavljević⁹⁷ i Oskar Davičo⁹⁸.

Slično kao i u Hrvatskoj, o aktualnim je jezičnim temama raspravljao Socijalistički savez radnog naroda. Tako je na sjednici Izvršnog odbora Glavnog odbora SSRN Srbije 22. ožujka 1967. najprije saslušana informacija o reakcijama na *Deklaraciju* u Republici, a nakon diskusije usvojen je zaključak „da je o svim otvorenim pitanjima međunacionalnih odnosa, pa i o problemima ravnopravnosti kulture, jezika i pisma, potrebno razgovarati i tražiti što bolja rješenja. Međutim, diskusija o tim pitanjima treba da se odvija mirno, u demokratskoj atmosferi i na način koji je uobičajan u našoj samoupravnoj i demokratskoj praksi“⁹⁹. Tom je prigodom istaknuto kako se ne smije dopustiti da otvorena pitanja u međunacionalnim odnosima budu povod za širenje nacionalizma. Znakovito je da na sjednici ovog političkog tijela nigdje nije izravno spomenut *Predlog za razmišljanje*, nego bi se na njega mogla odnositi tada izrečena osuda „svakoga reagovanja na ‘deklaraciju’ s pozicija nacionalizma

⁹⁵ Latinka Perović u svom je izlaganju govorila o političkoj osudi te važnosti govora o društvenim uvjetima i situaciji iz koje su nastali *Deklaracija* i *Predlog za razmišljanje*. Istom je prigodom skrenula pozornost na određene oblike zaostajanja kojima pripada i „shvatanje da su nacionalni odnosi jednom za uvek rešeni i da je revolucija rešila pitanje političkih odnosa među narodima“. „Boreći se protiv ispada ne smemo zaboraviti otvorena pitanja ravnopravnosti naroda i narodnosti“. *Borba*, 32 (110), 22. travnja 1967., str. 4. Založila se i za vođenje rasprave o nacionalnim pitanjima na nov način uz primjenu novih metoda istaknuvši da je ključno „za rešavanje ravnopravnosti naroda – pitanje srpskohrvatskih odnosa“. Isto. Usp. i „Najdublje interese srpski narod može jedino ostvariti u zajednici s narodima Jugoslavije“, 64 (19234), 22. travnja 1967., str. 5.

⁹⁶ Petar Stambolić u svom je izlaganju naveo da ne bi bilo dobro „ako bi osuda političke pozadine ovog pitanja značila zatvaranje svake diskusije o problemima jezika koji postoje i koje treba rešavati“. Isto, str. 4. Založio se za rješavanje jezičnih pitanja na znanstvenoj osnovi. Istakao je kako je pitanje ravnopravnosti jezika riješio Ustav iz 1963. godine. Usp. isto, i „Najdublje interese srpski narod može jedino ostvariti u zajednici s narodima Jugoslavije“, *Politika*, 64 (19234), 22. travnja 1967., str. 5-6.

⁹⁷ Dobrivoje Radosavljević naveo je da su *Deklaracija* i *Predlog* naišli na otpor zbog toga što oni „po sadržini, a naročito po metodi, predstavljaju nešto staro, preživelo što vuče natrag stvarnu borbu za ravnopravnost nacija i narodnosti Jugoslavije“. Posebno je istakao da je odlučna reakcija hrvatskih komunista protiv *Deklaracije* bila „najjače oružje komunistima Srbije, a i drugima, u borbi protiv nacionalističkih pojava i nacionalističkih tumačenja, koje istina, izolovano a dosta uporno i žilavo žive u pojedinim sredinama naše Republike“. Isto.

⁹⁸ Oskar Davičo istaknuo je kako pokušaj prebacivanja odgovornosti zbog pojave *Deklaracije* i *Predloga* na ljude izvan sektora gdje se to događalo predstavlja znak slabosti. „Okrivljivati političare za slabosti koje se dešavaju među inteligencijom, zapravo na planu literature, izgleda mi da je u najmanju ruku izbegavanje da se stvarima pogleda u oči.“ Isto.

⁹⁹ „Međunacionalna pitanja ne smeju biti povod za širenje nacionalizma“, *Borba*, 32 (79), 23. ožujka 1967., str. 4.

i šovinizma¹⁰⁰. Za nekoliko je dana, 27. ožujka 1967., održana sjednica Glavnog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Srbije, na kojoj se većinom govorilo o tadašnjim izbornim aktivnostima, ali se dio diskutanata dotakao i *Deklaracije*.¹⁰¹

Na sjednici Predsjedništva Centralnog komiteta Saveza omladine Srbije 13. travnja 1967. osuđeni su *Deklaracija* i *Predlog*, a u priopćenju sa spomenute sjednice navodi se da su navedeni akti „po svojoj suštini i političkim posledicama upereni protiv bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naših naroda. Podpisnici oba dva politička dokumenta treba da snose punu odgovornost pred društvom i radnim ljudima¹⁰². U nastavku se priopćenja kaže kako se mladež služi i kako će se ubuduće služiti jezikom bratstva i jedinstva.¹⁰³ O *Deklaraciji* su se očitovali komunisti Tanjuga. Oni su u svom pismu, objavljenom u *Komunistu*, odbacili navode iz *Deklaracije* da ne poštuju ravnopravnost jezika. Argument navedenoj tvrdnji jest činjenica da oni dostavljaju vijesti „listovima i radio i TV stanicama u čitavoj zemlji na srpskohrvatskom jeziku, u ekavskom narečju i latinici, a svaka redakcija ih prevodi na jezik svojih čitalaca i slušalaca, tj. upotrebljava narečje sredine u kojoj deluje¹⁰⁴.

U sastavu su SR Srbije postojale dvije autonomne pokrajine koje su imale svoja pokrajinska partijska tijela. Na zajedničkoj sjednici Predsjedništva i Izvršnog komiteta Pokrajinskog komiteta Saveza komunista Vojvodine 29. ožujka 1967. istaknuto je da „neugodni razgovori o srpskohrvatskom književnom jeziku i takozvana deklaracija i predlog o odvajanju srpskoga i hrvatskoga jezika, nisu naišli na širu podršku u ovom delu naše zemlje, niti su štetno delovali na međunacionalne odnose. Zaključeno je da komunisti treba da budu aktivni tumači stavova koji su povodom ovih diskusija o jeziku zauzeli izvršni komiteti centralnih komiteta SK Hrvatske i Srbije¹⁰⁵. Na sjed-

¹⁰⁰ „Osudena reagovanja sa pozicija nacionalizma i šovinizma“, *Politika*, 64 (19204), 23. ožujka 1967., str. 5.

¹⁰¹ U uvodnom je izlaganju Srećko Nedeljković govorio o pravilnosti osude onih koji su na pojavu *Deklaracije* reagirali s nacionalističkih i šovinističkih pozicija, a Aleksandar Bakočević rekao je da intenzivnoj izbornoj političkoj aktivnosti u Srbiji „daje svoj pečat masovno i oštro reagovanje građana i naše javnosti na pokušaj samozvanih grupica da na pitanjima jezika i pisma demonstriraju svoje monopolističke težnje, nacionalni egoizam i svoju nacionalnu uskogrudnost“. „Socijalističkom savezu nije svejedno ko sa kakvih pozicija polazi na izbore“. *Politika*, 64 (19209), 28. ožujka 1967., str. 6. U svojoj raspravi o pitanju jezika dotaknuo se i dr. Koča Jončić koji je naveo da su „pojačane aktivnosti i težnje da se dovede u sumnju čitava naša politika u međunacionalnim odnosima, od izvesnih krugova i grupa, uglavnom u većim centrima i redovima jednog dela inteligencije, koji su povelili donkihotsku borbu prividno oko jezika ali u stvari sa dubljim ciljevima“. „Savez komunista Jugoslavije neće dozvoliti da bude narušena najveća tekovina revolucije-bratstvo i jedinstvo naših naroda: Važno je da se ljudi idejno razumeju među sobom“. *Politika*, 64 (19208), 27. ožujka 1967., str. 2.

¹⁰² „Omladina se služi jezikom bratstva i jedinstva“, *Politika*, 64 (19226), 14. travnja 1967., str. 6.

¹⁰³ Usp. isto.

¹⁰⁴ „O ‘Deklaraciji’ i oko nje“, *Komunist*, 25 (521), 13. travnja 1967., str. 4.

¹⁰⁵ „Osuđeni pokušaji razbijanja jezičkog jedinstva Srba i Hrvata“, *Politika*, 64 (19211), 30. ožujka 1967., str. 6.

nici Pokrajinskog komitet Saveza komunista Vojvodine 6. travnja 1967. u diskusiji su „dominirala privredna pitanja, dok je Stipan Marušić govorio o ‘Deklaraciji o položaju hrvatskog književnog jezika’ i ‘Predlogu za razmišljanje’, naglasivši da su oba ova akta naišla na jednodušnu osudu svih jugoslovenskih nacionalnosti i narodnosti koje žive u Vojvodini“¹⁰⁶. Reakcije partijskih organa na Kosovu nisu zabilježene.¹⁰⁷

3. Reakcija na *Deklaraciju i Predlog za razmišljanje u SR Bosni i Hercegovini*

Iako je javnost u Bosni i Hercegovini već od 21. ožujka imala prigodu na stranicama sarajevskog *Oslobođenja* pratiti reakcije na pojavu *Deklaracije* u Hrvatskoj,¹⁰⁸ bosanskohercegovački su se partijski organi o *Deklaraciji i Predlogu za razmišljanje* očitovali istom 27. ožujka 1967. kada je s proširene sjednice Izvršnog komiteta CK SK BiH¹⁰⁹ odaslano priopćenje u kojem su navedeni dokumenti ocijenjeni kao izraz nacionalističkih i šovinističkih gledanja i opredjeljenja što predstavljaju političku diverziju „protiv bratstva i jedinstva, ravnopravnosti i socijalističkog patriotizma u Jugoslaviji“¹¹⁰. Komitet se posebno bavio političkim implikacijama i tendencijama navedenih dokumenata u odnosu na BiH te je ocijenjeno kako „donošenje ‘Deklaracije’ i ‘Predloga za razmišljanje’ jeste pokušaj koji predstavlja nastavak hegemonističkih aspiracija prema Bosni i Hercegovini koje su u prošlosti dolazile s jedne i druge strane“¹¹¹. U istom je priopćenju istaknuto „da se sva raspravljavanja o srpskohrvatskom, odnosno hrvatskosrpskom jeziku, kao jednom od činilaca nacionalnog života, uvek moraju posmatrati sa stanovišta njihovog odražavanja na bratstvo i jedinstvo, ravnopravnost i zbližavanje naroda i u SR BiH, budući da je Bosna i Hercegovina deo tog govornog područja i književnog jezika“¹¹². Stoga bosanskohercegovački komunisti smatraju da

¹⁰⁶ „Mirko Tepavac predsjednik Pokrajinskog komiteta“, *Borba*, 32 (95), 7. travnja 1967., str. 4.

¹⁰⁷ Sjednica Pokrajinskog komiteta SK Kosova održana je 20. travnja, ali na njoj nije bilo govora o jezičnim pitanjima. Usp. „Plenum Pokrajinskog komiteta SK Kosova i Metohije 20. aprila“, *Politika*, 64 (19224), 12. travnja 1967., str. 5.

¹⁰⁸ *Oslobođenje* je prenijelo Žankove rasprave. Usp. „O različitim putevima i metodama rješavanja nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa“, *Oslobođenje*, 23 (6751), 21. ožujka 1967., str. 4; „Spor-na pitanja ne rešavaju se političkom demonstracijom“, *Oslobođenje*, 23 (6752), 22. ožujka 1967., str. 4 i „Zatvaranje je znak slabosti a ne snage jedne kulture“, *Oslobođenje*, 23 (6753), 23. ožujka 1967., str. 4.

¹⁰⁹ Usp. „Izvršni komitet CK SK Bosne i Hercegovine raspravljao o ‘Deklaraciji’“, *Politika*, 64 (19209), 28. ožujka 1967., str. 6.

¹¹⁰ „‘Deklaracija’ i ‘Predlog’ – politička diverzija protiv bratstva i jedinstva“, *Politika*, 64 (19210), 29. ožujka 1967., str. 6.

¹¹¹ Isto.

¹¹² Isto.

Deklaracija i Predlog, osim što negiraju stvarnost ravnopravnih odnosa u višenacionalnoj socijalističkoj Jugoslaviji, znače i „pokušaj oživljavanja nacionalističkih strasti i smišljenu političku agitaciju protiv bratstva i jedinstva naroda. Kao takvi ti akti pogoduju svim reakcionarnim snagama u zemlji i inostranstvu koji žele da otežaju naš dalji svestrani razvitak“¹¹³. Bosanskohercegovački su se komunisti založili „za ravnopravno učešće naučnih i kulturnih institucija i organizacija Bosne i Hercegovine, posebno Akademija nauka BiH i Univerzitet u Sarajevu, u svim poslovima oko pitanja jezičke teorije i prakse koja se preduzimaju na ovom jezičkom području, kako bi mogle dati svoj doprinos konstruktivnim naporima u njihovom rešavanju i aktivno se zalagati za onakva naučna i stručna rešenja koja će preprečiti put svim težnjama i pokušajima oživljavanja međunacionalnih antagonizama koji se prikrivaju naučnim ruhom“¹¹⁴.

Izrečeni stavovi i ocjene Izvršnog komiteta o *Deklaraciji i Predlogu* podržani su na 12. sjednici Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine 13. travnja 1967. Govoreći o *Deklaraciji i Predlogu*, Cvijetin Mijatović je priznao da u BiH ima problema i otvorenih pitanja „kada je reč o razvijanju ravnopravnih odnosa među našim narodima: Srbima, Muslimanima i Hrvatima, [te] da ima nerazumevanja tih problema, ali ima i pojedinaca čija su gledanja na nacionalno pitanje nama tuđa, pa i direktno suprotna našim načelnim stavovima“¹¹⁵. Beogradske su tiskovine u izvješćivanju s navedene sjednice znatno više dale prostora raspravi o rudarstvu, zbog kojega je navedena sjednica i sazvana. Međutim, da se vodila živa diskusija i o *Deklaraciji*, doznajemo iz nekih drugih izvora.¹¹⁶

Na sjednici SSRN Bosne i Hercegovine 31. ožujka 1967. također je raspravljano o tada aktualnim jezičnim temama. Članovi SSRN BiH bili su posebno oštri u svojim istupima. Predsjednik Glavnog odbora SSRN BiH Boško Baškot govorio je o prijetnjama ravnopravnosti Bosne i Hercegovine, dušobrižništvu i pokušajima svojatanja nekih njezinih dijelova,¹¹⁷ Anto Babić o zlim utvarama i neshvaćanjima

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ Isto.

¹¹⁵ „Podržani zahtevi rudara da se njihovi problemi rešavaju bez odugovlačenja“, *Politika*, 64 (19226), 14. travnja 1967., str. 5.

¹¹⁶ Usp. M. Samardžija, *Pola stoljeća...*, str. 16-17. O navedenoj je sjednici pisala i *Borba*. Usp. „Zajednica je dužna da pomogne rudarima“, *Borba*, 32 (102), 14. travnja 1967., str. 4.

¹¹⁷ Boško Baškot u svom je izlaganju najprije naveo da su *Deklaracija i Predlog za razmišljanje* na skupovima i organizacijama Socijalističkog saveza izloženi kritici te su ocijenjeni „kao pretnja ravnopravnosti Bosne i Hercegovine u zajednici jugoslovenskih naroda i narodnosti. Dušobrižje i pokušaji svojatanja Bosne i Hercegovine ili nekih njenih delova, ma sa koje strane dolazili, i pod bilo kakvim vidom, za njene zbratimljene narode – Hrvate, Srbe i Muslimane – predstavlja hegemonističko posezanje na same temelje njihovog opstanka, života i napretka“. „Pretnja ravnopravnosti Bosne i Hercegovine u zajednici jugoslovenskih naroda“, *Borba*, 32 (88), 1. travnja 1967., str. 4.

povijesnog trenutka,¹¹⁸ Salko Nezerčić o činjenici da je *Deklaraciju* potpisao i Mladen Čaldarević,¹¹⁹ a Vinko Radišić o reakcijama na *Deklaraciju* u Hercegovini.¹²⁰

Beogradske su tiskovine prenijele i neke reakcije nižih partijskih struktura u BiH. U jednoj se takvoj reakciji kaže da je Općinska konferencija Saveza komunista Doboja usvojila „zaključak da se uputi pismo Centralnom komitetu Saveza komunista Jugoslavije u kome će se preneti podrška delegata poznatom stavu Saveza komunista prema famoznoj ‘Deklaraciji o nazivu polažaju hrvatskog književnog jezika’¹²¹, a članovi općinskih komiteta Saveza komunista sarajevskih općina Centar, Novo Sarajevo, Ilidža i Vogošća održali su 30. ožujka 1967. zajednički sastanak na kojem su raspravljali o političkim posljedicama *Deklaracije* i *Predloga za razmišljanje* te su osudili „antijugoslovenski i šovinistički ispad autora ‘Deklaracij o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika’ i ‘Predloga za razmišljanje’, zahtjevajući političku, moralnu i krivičnu odgovornost inspiratora tih dokumenata”¹²². Posebno se raspravljalo

¹¹⁸ Anto Babić je naveo da je *Deklaracija* u našoj javnosti izazvala „osećanje čuđenja ne samo zbog njenog sadržaja, nego i zbog toga što se pojavila bez ikakvog stvarnog povoda, suprotno svakoj političkoj i naučnoj logici i svakom zdravom rasuđivanju, kao zla utvara da nas podseti na davno minula, nepovrativa i neželjena vremena. Ona je, ako nije nešto gore i ružnije, izraz totalnog neshvatanja istorijskog trenutka pa gubi iz vida vekovno istorijsko iskustvo koje nas je odavno dovelo do saznanja da je jedinstvo naroda Jugoslavije, jedinstvo istojezičnog hrvatskog i srpskog naroda“. Babić je u nastavku govorio o različitoj ulozi nacije u socijalističkom društvu u odnosu na ulogu koju su joj nametale buržoaske političke stranke te o nacionalno-političkim shvaćanjima osnivača Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Franje Račkog i Đure Daničića koji su, po njegovu mišljenju, prije sto godina znali osjetiti znak vremena i „iz tadašnje perspektive jasno sagledali u čemu je jemstvo srećnije zajedničke budućnosti. Zbog svega toga jezik Deklaracije je tuđ i nerazumljiv jer je tuđ jezik davno pokopane prošlosti, izgovoren ne kao reč naroda, nego kao glas neznatnog broja anonimnih istomišljenika koji za trenutak stvari neprijatnost kao kratkotrajna vremenska nepogoda“. Isto.

¹¹⁹ Salko Nazečić istaknuo je da nije iznenađen pojavom *Deklaracije* i *Predloga* jer je takvih ekscesa bilo i prije. On je izrazio zamjerku političkim čimbenicima koji nisu bili budni i koji su dopustili da se pitanja kulture i jezika rješavaju u uskom krugu stručnjaka. U nastavku je izlaganja izrazio čuđenje što se *Deklaracija* pojavila u Matici hrvatskoj te se osvrnuo na činjenicu da je *Deklaraciju* potpisao predstavnik Sarajeva u Prosvjetno-kulturnom vijeću Savezne skupštine i glavni tajnik Matice hrvatske Mladen Čaldarević. Iz njegova se izlaganja doznaje da je s Čaldarevićem razgovarao, zajedno sa skupinom kulturnih i javnih radnika iz Sarajeva, te da on ne može shvatiti kako jedan intelektualac, profesor na fakultetu, član SK i odgovoran politički radnik, kao razloge donošenja *Deklaracije* može navesti argument da u Zagrebu vlada „veliko ogorčenje zbog toga što je, književnik Brana Crnčević došao pijan u Klub književnika i pitao: ‘Ko je ovde dežurni ustaša’“. „Jezik ‘Deklaracije’ je tuđ, znak davno pokopane prošlosti“, *Politika*, 64 (19213), 1. travnja 1967., str. 6. Na kraju Nazečić odbacuje navedenu argumentaciju jer spomenuti incident, po njegovu mišljenju, nije realan povod za takvu političku diverziju.

¹²⁰ On je u svome izlaganju istaknuo „da se u Hercegovini, gde živi dobar deo hrvatskog stanovništva, oštro osuđuje *Deklaracija*“. Isto, str. 6.

¹²¹ „Komunisti Doboja osudili ‘Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika’“, *Politika*, 64 (19208), 27. ožujka 1967., str. 7.

¹²² „Komunisti Sarajeva zahtjevaju da se Mladen Čaldarević pozove na odgovornost pred birače“, *Politika*, 64 (19213), 1. travnja 1967., str. 6.

u ulozi Mladena Čaldarevića koji je u ime Sarajeva član Prosvjetno-kulturnog vijeća Savezne skupštine. „Čaldareviću se zamera što je stavio potpis na dokument kakva je ‘Delaracija’, koji, pored ostalog, sadrži i zahtev za promenu nekih ustavnih odredbi. Međutim, o tome Čadarević nije konsultovao birače i radne organizacije koje zastupa u Prosvetno-kulturno veću Savezne skupštine“¹²³, stoga je zatražena provedba postupka njegova opoziva.¹²⁴

4. Reakcija na *Deklaraciju* i *Predlog za razmišljanje* u SR Crnoj Gori

Jezične rasprave, koje su rasplamsale *Deklaracija* i *Predlog*, bile su i važna tema na proširenoj sjednici Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Crne Gore 31. ožujka 1967. Oni su s navedene sjednice odaslali priopćenje u kojem navode da je „u svim reagovanjima došlo do izraza jedinstveno mišljenje komunista i radnih ljudi Crne Gore da se ovom slučaju radi o nacionalističkoj i šovinističkoj provokaciji i ataku na bratstvo i jedinstvo naših narod“¹²⁵. U istom priopćenju zatražili su da se inspiratore *Deklaracije* i *Predloga* pozove na odgovornost te su posebno pohvalili brzu reakciju hrvatskih i srpskih komunista čiju su energičnu reakciju ocijenili kao izraz njihove snage koja pridonosi jačanju uzajamnog povjerenja i monolitnosti naše višenacionalne socijalističke zajednice. Crnogorski su komunisti posebno ukazali na štetnost puta kojim su krenuli autori *Deklaracije* jer takvim nastojanjem negiraju činjenicu da u Jugoslaviji postoje široke mogućnosti očitovanja nacionalne individualnosti i ostvarivanja prava svih naroda.¹²⁶ U priopćenju crnogorskog Centralnog komiteta osuđeni su „izvesni pokušaji da se crnogorska nacija i njena kulturu uzimaju kao povod za raspirivanje nezdravih međunacionalnih odnosa, pri čemu nacionalistička i šovinistička prepucavanja preko i na račun crnogorske nacionalne kulture i izjave pojedinaca o crnogorskoj nacionalnoj individualnosti, inače potpuno identične sa davno poraženim shvatanjima velikosrpskih hegemonista, najviše pogoduju raspirivanju takvih odnosa“¹²⁷. Očito je ovaj dio priopćenja bio ponukan tada

¹²³ Isto.

¹²⁴ Usp. „Zahtev da se opozove savezni poslanik Mladen Čaldarović“, *Borba*, 32 (88), 1. travnja 1967., str. 4. Mladen Čaldarević je o svom viđenju navedenih događaja pisao u *Vjesniku* 14. siječnja 1990. Usp. J. Hekman, n. dj., str. 79-81.

¹²⁵ „Spremnost na energičnu borbu protiv vlastite nacionalne uskogrudnosti“, *Politika*, 64 (19214), 2. travnja 1967., str. 7.

¹²⁶ Usp. isto.

¹²⁷ Isto.

aktualnom raspravom između Matice hrvatske i Matice srpske vezanom za navođenje crnogorske književnosti u predgovoru *Rječnika hrvatskosrpskog jezika*.¹²⁸

5. Reakcije u preostalim jugoslavenskim republikama

Reakcije na *Deklaraciju* i *Predlog* uglavnom su se odvijale u republikama tzv. *srpskohrvatskog govornog područja*. Međutim, aktualnih jezičnih rasprava dotakli su se i slovenski i makedonski komunisti. Tako se na 7. plenumu CK SK Slovenije 24. ožujka 1967. tijekom rasprave, koja se odnosila na rezoluciju o idejno-političkim zadacima komunista, spominjala *Deklaracija* kao štetan politički akt,¹²⁹ a Eduard je Kardelj 15. travnja 1967. na obilježavanju 30. godišnjice Komunističke partije Slovenije za *Deklaraciju* izjavio da ima političku, a ne jezičnu pozadinu.¹³⁰ Potpisnike je *Deklaracije* doveo u bližu vezu s određenim događajima u Sloveniji, odnosno pojavom tzv. ljubljanskog pisma. Pokretačima obiju akcija bila je važnija „buka – uz lupanje na otvorena vrata – nego ono što su deklaracije same imale da kažu“¹³¹, navodi se u Kardeljevu govoru.

Opširnije rasprave o *Deklaraciji* izostale su na makedonskom području. Sudeći prema pisanju srbijanskih tiskovina, o navedenoj se problematici nije raspravljalo ni na sjednicama CK SK Makedonije ni u drugim nižim partijskim organima.¹³² Me-

¹²⁸ U tijeku rasprave o *Deklaraciji* Matica hrvatska je pismom upućenim Matici srpskoj aktualizirala neka otvorena pitanja koja su posebno došla do izražaja 20. i 21. veljače 1967. na sjednici redakcije *Rječnika suvremenog hrvatskosrpskog jezika*. Tada je Živan Milisavac problematizirao pitanje spominjanja Crnogoraca u predgovoru spomenutog *Rječnika*. Usp. „Pismo Matice hrvatske Upravnom odboru Matice srpske“, *Politika*, 64 (19207), 26. ožujka 1967., str. 8 i „Odgovor Živana Milisavca na članak ‘Vjesnika’“, *Politika*, 64 (19207), 26. ožujka 1967., str. 8.

¹²⁹ Usp. „Fond SK za istraživački rad i publicistiku“, *Borba*, 32 (81), 25. ožujka 1967., str. 6.

¹³⁰ Kao argument za spomenute tvrdnje navodi da se Ustavom iz 1963. godine poštovao sporazum koji su u Novom Sadu postigle Matica hrvatska i Matica srpska. Međutim, sada Matica hrvatska traži od Savezne skupštine izmjenu odredbi koje je sama potpisala, istakao je Kardelj u svojoj raspravi. Kardelj je svjestan da među potpisnicima ima onih kojima se ne mogu predbaciti antisocijalističke i antidemokratske pobude, ali im predbacuje nasjedanje na političku provokaciju, pri čemu su pokazali „krajnju političku nepismenost kod ocene suštine i posljedica akcije, koju bi morali odbiti već zbog same činjenice da je bila započeta i organizovana van i iza leđa čitavog sistema naših demokratskih institucija, u kojima se takva pitanja mogu demokratski razrešavati“. „Govor Edvarda Kardelja na svečanoj sednici CK SK Slovenije“, *Borba*, 32 (104), 16. travnja 1967., str. 10. Opširan Kardeljev referat s navedene sjednice objavljen je u *Komunistu*. Usp. „Komunisti moraju biti unutrašnja idejna i pokretačka snaga u razvoju samoupravljanja, otkrivajući radnim ljudima njihove istinske i sadašnje interese“, *Komunist*, 25 (522), 20. travnja 1967., str. 9-11.

¹³¹ „Danas brzo raste unutrašnja idejna i politička snaga Saveza komunista“, *Politika*, 64 (19228), 16. travnja 1967., str. 7.

¹³² *Politika* je 23. ožujka 1967. izvijestila da se navedenog dana održava sjednica CK SK Makedonije na kojoj se razmatraju političko stanje i društveno-ekonomski problemi. Usp. „Danas plenarne sednice

đutim, sigurno je da su makedonski komunisti pratili događaje vezane za *Deklaraciju* u ostalim republikama, a navedeno bi se moglo iščitati iz obraćanja predsjednika CK SK Makedonije Krste Crvenkovskog 15. travnja 1967. radnicima skopskog industrijskog bazena. On u svom obraćanju nigdje izravno ne spominje *Deklaraciju*, ali je očita aluzija na jezična događanja u Hrvatskoj, pa i Srbiji, kada govori o međunacionalnim odnosima i položaju nacija i narodnosti u Jugoslaviji.¹³³

6. Reakcije saveznih partijskih organa

Vjerojatno se na saveznoj partijskoj razini nije opširnije raspravljalo o *Deklaraciji* jer su srbijanske tiskovine u samo nekoliko slučajeva pisale o takvim reakcijama. *Borba* je prenijela priopćenje sa sjednice Predsjedništva i Izvršnog odbora Savezne konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije od 11. travnja 1967. U dijelu priopćenja, u kojem se govori kako radni ljudi uočavaju „da se u raznim nacionalističkim akcijama – kako u unitarističkim tendencijama tako i u tendencijama nacionalističkog zagađivanja – ne radi o pravim interesima naroda i narodnosti Jugoslavije i njihovoj afirmaciji, nego o političkoj diverziji protiv našeg socijalističkog razvitka“¹³⁴ te činjenici da radni ljudi i građani oštro reaguju protiv svake nacionalističke i šoviniističke akcije, očite su aluzija na *Deklaraciju* i *Predlog za razmišljanje*.

U vrijeme aktualnih jezičnih rasprava održana je sjednica Izvršnog komiteta CK SK Jugoslavije 12. travnja 1967. Tijekom rasprave većinom je bilo govora o poboljšanju položaja bivših boraca, a tek manjim dijelom o *Deklaraciji* i *Predlogu za razmišljanje*. CK SKJ ukazao je na važnost činjenice da su „najširi slojevi radnih ljudi, cela naša javnost, uključujući i najveći deo inteligencije i kulturnih radnika, odlučno osudili ovaj pokušaj političke zloupotrebe jezičkih pitanja u nacionalističke svrhe“¹³⁵. U izvješću s navedene sjednice nigdje se više ne spominje *Deklaracija*, ali ima dosta

CK SK Slovenije i Makedonije“, *Politika*, 64 (19204), 23. ožujka 1967., str. 5. Međutim, sljedećih dana nije izvješćivala o navedenoj sjednici. Pretpostaviti je da se o aktualnim jezičnim pitanjima u Makedoniji nije ni raspravljano.

¹³³ On je tom prigodom izjavio da se makedonska nacija razvija u slobodnoj kooperaciji s ostalim jugoslavenskim narodima „stalno osećajući solidarnost i razumevanje ostalih prema njenim stremljenjima, i sama solidarna prema drugima. Zbog ovoga makedonskom narodu su tuđi svaka zatvorenost i uskogrudnost, rezerviranost i strah od asimiliranja“. „Makedonskom narodu su tuđe svaka zatvorenost i uskogrudnost“, *Politika*, 64 (19228), 16. travnja 1967., str. 8. Crvenkovski je govorio o otporu makedonskog naroda pojavama ekstremizma, nacionalizma i šovinizma koji se susreću u drugih naroda. Usp. isto.

¹³⁴ „Saopštenje Predsedništva i Izvršnog odbora Savezne konferencije“, *Borba*, 32 (100), 12. travnja 1967., str. 4.

¹³⁵ „Samoupravljanje spaja naše narode i socijalističku zajednicu“, *Politika*, 64 (19225), 13. travnja 1967., str. 5.

govora o međunacionalnim odnosima i postizanju pune ravnopravnosti naroda čime se onemogućuju razne skupine „antisocijalističkih i nacionalističkih snaga da eksploatišu ova pitanja u svoje svrhe, da ih zloupotrebljavaju za raspirivanje razdora i sejanje demoralizacije, da dezorjentišu mnoge dobronamerne ljude koji se teže snalaze u suptilnijim političkim pitanjima i da tako stiču politički kapital“¹³⁶. Prema Izvršnom komitetu svaka je „povika o tobožnjoj ugroženosti bilo kog naroda naše zajednice samo maska za prikrivanje antisocijalističkih i birokratskih težnji“¹³⁷. Savez komunističke partije je na istoj sjednici izrazio zalaganje „za slobodno i stvaralačko razmatranje čisto naučnih i stručnih pitanja jezika“¹³⁸.

Zaključak

Interes srbijanske javnosti za *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog jezika* bio je iznimno velik. *Borba* je već 17. ožujka 1967. izvijestila o donošenju *Deklaracije* te prenijela neke njezine stavke. U sljedećih tridesetak dana, koliko su rasprave o *Deklaraciji* trajale, *Borba* i *Politika* preuzimale su različite članke iz *Vjesnika*. Osim članaka svojih dopisnika iz Zagreba, objavljivali su i komentare o aktualnim jezičnim raspravama.¹³⁹ Posebno su iscrpna izvješća sa sjednice Izvršnog komiteta CK SK Hrvatske održane 21. ožujka, sjednice Predsjedništva i Izvršnog komiteta CK SK Hrvatske održane 3. travnja i sjednice CK SK Hrvatske održane 19. i 20. travnja 1967. Opširno su srbijanske tiskovine pisale i o sjednici SSRN Hrvatske održanoj 22. ožujka 1967. te sjednicama Gradskog komiteta SK Zagreba održanim 24. ožujka i 1. travnja 1967. Osim prikaza sadržaja rasprava pojedinih partijskih dužnosnika, posebno su mjesto na stranicama srbijanskih tiskovina dobili referati i izvješća prvih imena hrvatske partije. Navedeno se prvenstveno odnosi na govore predsjednika CK SK Hrvatske Vladimira Bakarića sa zajedničke sjednice Predsjedništva i Izvršnog komiteta CK SK Hrvatske održane 3. travnja i sjednice CK SK Hrvatske održane 19. travnja te referat sekretara CK SK Hrvatske Mike Tripala s iste sjednice.

O aktualnim jezičnim pitanjima u Srbiji se posebno opširno raspravljalo 21. ožujka 1967. na sjednici Izvršnog komiteta CK SK Srbije, 22. ožujka na sjednici SSRN

¹³⁶ Isto, str. 6.

¹³⁷ „Razmatrani problemi boraca i ocenjeno reagovanje na deklaraciju o jeziku“, *Komunist*, 25 (521), 13. travnja 1967., str. 2.

¹³⁸ Isto, str. 2.

¹³⁹ Riječ je o komentarima „Juriš na otvorena vrata“ Zvonke Radoša (usp. *Borba*, 32 (75), 19. ožujka 1967., str. 1), „Kuda idemo?“ Ferde Čulinovića (usp. *Borba*, 32 (77), 21. ožujka 1967., str. 4), nepotpisanim „Podzemne inicijative“ (usp. *Borba*, 32 (77), 21. 3. 1967., str. 1), „U istom kolu“ (usp. *Politika*, 64 (19202), 21. 3. 1967., str. 6) te još nekim koji su se pojavili kao reakcija na potpisivanje *Predloga za razmišljanje*.

Srbije, 24. ožujka na sjednici Gradskog komiteta SK Beograda te 21. i 22. travnja na sjednici CK SK Srbije. Reakcije na *Deklaraciju* u Srbiji imaju u odnosu na reakcije hrvatskih partijskih struktura određene specifičnosti. Jedna od specifičnosti proizlazi iz činjenice da su se srbijanski komunisti i prije očitovanja na *Deklaraciju* morali baviti sličnom inicijativom u vlastitim redovima jer je 19. ožujka 1967. na skupštini Udruženja književnika Srbije usvojen dokument koji je objavljen pod nazivom *Predlog za razmišljanje*. Stoga su srbijanski komunisti u svojim očitovanjima najprije pozdravljali odlučnu reakciju hrvatskih komunista na pojavu *Deklaracije*,¹⁴⁰ a tek se potom bavili *Predlogom za razmišljanje*. Druga se specifičnost odnosi na činjenicu da hrvatski komunisti u svojim reakcijama ne spominju *Predlog za razmišljanje*, dok srbijanski govore i o *Deklaraciji* i o *Predlogu*. Uglavnom u navedenim aktima i jedni i drugi vide izraze nacionalizma i šovinizma.¹⁴¹ Stoga je i reakcija partijskih struktura prema potpisnicima *Deklaracije* i *Predloga* bila slična. O *Deklaraciji* i *Predlogu za razmišljanje* doslovno su prvu i posljednju riječ dali republički centralni komiteti čiji su izvršni odbori na svojim sjednicama 21. ožujka 1967. izrekli prve kvalifikacije navedenih akata. Sukladno izrečenim kvalifikacijama sa sjednica izvršnih komiteta, u utvrđivanje političke odgovornosti uključili su se zagrebački i beogradski gradski komiteti te osnovne organizacija u kojima su potpisnici radili. Rasprave o aktualnim jezičnim pitanjima završile su na sjednicama centralnih komiteta 19. i 20., odnosno 21. i 22. travnja 1967. kada su posebna povjerenstva podnijela cjelovita izvješća o okolnostima donošenja *Deklaracije* i *Predloga* te poduzetim mjerama protiv potpisnika. Nakon rasprava prihvaćena su izvješća ostavke po jednog člana hrvatskog i srbijanskog Centralnog komiteta. Vidljiva je i određena sličnost podnesenih izvješća. U izvješću se hrvatskih komunista navodi da su bili upoznati s pripremama *Deklaracije*, a srbijanski također u svome izvješću navode da su na skupštini Udruženja književnika Srbije sudjelovali i članovi Centralnog komiteta koji su pokušavali odgoditi donošenje *Predloga*. O *Deklaraciji* i *Predlogu za razmišljanje* su se očitovale i neke druge organizacije ideološki bliske politici Saveza komunista, kao što su socijalistički savezi radnoga naroda Hrvatske i Srbije te republički centralni komiteti omladine Saveza komunista Hrvatske i Srbije.

Deklaraciju i *Predloga za razmišljanje* osudili su i crnogorski i bosanskohercegovački centralni komiteti, a u BiH se o navedenim aktima očitovao i SSRN te i neke niže partijske instancije. Crnogorski i bosanskohercegovački centralni komiteti u svojim očitovanjima, osim načelnih osuda navedenih akata kao napada na bratstvo

¹⁴⁰ Prema M. Žanku kritizirati pojave u Srbiji ima pravo „samo onaj od nas, samo onaj Hrvat koji se dosljedno obračunava sa šovinizmom u svojim vlastitim redovima“. „‘Deklaracija’ nije uspjela zahvaljujući odlučnosti radničke klase“, *Politika*, 64 (19233), 21. travnja 1967., str. 5.

¹⁴¹ Usp. „Udruženje u dezorijentaciji“, *Komunist*, 25 (520), 6. travnja 1967., str. 6.

i jedinstvo, izriču i neke svoje bojazni koje proizlaze iz specifičnosti navedenih republika. Tako su crnogorski komunisti posebno osudili rasprave o crnogorskoj naciji, a bosanskohercegovački u aktualnim jezičnim raspravama vide nastavak hegemonističkih aspiracija prema BiH. Također je primjetno da bosanskohercegovački komunisti aktualne rasprave o jeziku pokušavaju iskoristiti za uključivanje bosanskohercegovačkih institucija u eventualne rasprave o jeziku. Isticanje potrebe bosanskohercegovačke strane za uključivanje znanstvenih i kulturnih institucija iz BiH u rasprave o pitanjima jezične teorije i prakse očito su išla za tim da se onemogućuje jezični utjecaji sa strane, s vjerojatnim konačnim ciljem formiranje posebnog bosanskohercegovačkog književnog izraza.¹⁴²

Sigurno su jasne i nedvosmislene ustavne odredbe o slovenskom i makedonskom jeziku ostavile njihovim partijskim organima, ali i javnosti, mogućnost nezainteresiranosti za tada aktualnu jezičnu problematiku. Međutim, tiskovine se zabilježile manje reakcije prvih imena makedonskih i slovenskih komunista Krste Crvenkovskog i Eduarda Kardelja.

U kontekstu spomenutih rasprava zanimljive su reakcije saveznih partijskih organa koji su očito prepustili republičkim rješavanje probleme unutar vlastitih redova. Ovakav indolentan stav sigurno je ponukan željom da navedene rasprave ne dobiju općejugoslavenski karakter. Međutim, u tomu su samo djelomično uspjeli jer je opširna medijska pozornost *Deklaracije* otišla dalje nego što su to partijski krugovi očekivali. To zaključujemo iz dijela Bakarićeva govora sa zajedničke sjednice Predsjedništva i Izvršnog komiteta CK Hrvatske 3. travnja u kojem opravdava širinu reakcija na *Deklaraciju*, ali priznaje da je ona „otišla malo više u širinu nego što je opravdano, gdje ona može stvarati izvjesno uzbuđenje, uzbuđenje kojemu nema mjesta, jer u ovoj zemlji ova Deklaracija nikakvu političku krizu nije mogla izazvati, a ovako izgleda da ju je izazvala“¹⁴³. Iz navedenog je razloga vjerojatno izostalo i aktivnije sudjelovanje saveznih partijskih struktura u raspravama o *Deklaraciji*.

Iako se iz novinskih izvješća ne može steći dojam da su srbijanske tiskovine primjenjivale dvostruke principe u prikazu *Deklaracije* i *Predloga za razmišljanje*, ipak nam se čini da su reakcije na *Deklaracija* opširnije. Navedenom bi moglo biti nekoliko razloga. *Deklaracija* se pojavila prva, a *Predlog* kao reakcija na nju. U donošenju *Deklaracije* sudjelovalo je osamnaest znanstvenih i kulturnih institucija, među kojima i vrlo respektabilne u smislu brojnosti članstva i stručnih kompetencija za raspravljanje o jezičnim pitanjima, kao što su Matica hrvatska, Društvo književnika

¹⁴² O formiranju posebnog međuvarijantnog jezičnog tipa na osnovi neutralizacija postojećih varijantnih razlika vidi M. Samardžija, *Pola stoljeća...*, str. 17.

¹⁴³ „Nacionalizam prihvataju oni koji u današnjoj fazi socijalističke revolucije nisu našli svoje mesto“, *Politika*, 64 (19217), 5. travnja 1967., str. 6.

Hrvatske te neke katedre filozofskih fakulteta u Zagrebu i Zadru. Iza *Predloga za razmišljanje* su stajali tek neki članovi Udruženja književnika Srbije. Posebno upada u oči očita uvezanost pisanja srbijanskih tiskovina s pisanjima *Vjesnika*. Navedena sprema posebno dolazi do izražaja pri preuzimanju *Vjesnikovih* članaka jer *Politika* i *Borba Vjesnikove* članke objavljuju isti dan kada i *Vjesnik*. Iz današnje perspektive tržišnog poslovanja, kada svaka tiskovina teži ekskluzivnosti i zaštiti autorskih prava svojih objavljenih sadržaja, navedeni postupak može izgledati čudno. Međutim, u slučaju *Deklaracije* ondašnjim dnevnim tiskovinama nije bio prvotni cilj pridobiti čitatelja ekskluzivnošću svojih vijesti, nego očuvati stečevinu komunističkog partijskog sustava. Naravno da je navedeni postupak mogao funkcionirati samo pod budnim okom partijskih autoriteta koji su, na kraju krajeva, i birali uredništva dnevnih tiskovina, a time na neizravan način sudjelovali i u njihovoj uređivačkoj politici.

Zanimljivo je da se *Predlog za razmišljanje* gotovo i ne spominje u hrvatskim znanstvenim krugovima, a rijetko su ga spominjali i sudionici donošenja *Deklaracije* koji su već početkom devedesetih godina pisali o različitim aspektima donošenja *Deklaracije*.¹⁴⁴ Hrvatski znanstveni krugovi uglavnom su zauzeli negativan stav prema *Predlogu*, a neki govore o još *jednoj srpskoj prevari* uz izražavanje sumnji u iskrenost njezina donošenja.¹⁴⁵ Čini nam se da je o *Predlogu* konkretnije pisano u hrvatskoj emigraciji koja je posebno upozorila na opasnost njezina sadržaja u onom dijelu u kojem se govori da bi se svakom Hrvatima ili Srbima, bez obzira gdje on živio, trebalo osigurati pravo na uporabu vlastitog jezika u školstvu, administraciji, sudstvu u dr.¹⁴⁶ Teško je danas dokučiti iskrenost srbijanskih književnika, ali iz onoga što *Predlog* sadrži proizlazi da su i u Srbiji postojali krugovi koji nisu bili zadovoljni postojećim jezičnim stanjem.

¹⁴⁴ *Predlog za razmišljanje* je spomenuo Miroslav Brandt u članku objavljenom u *Vjesnikovoj Panorami* 22. veljače 1991. godine, ali samo usputno bez navođenja bilo kakvih svojih stavova o reakciji srbijanskih književnika na pojavu *Deklaracije*. Usp. J. Hekman, n. dj., str. 116. Usputno su *Predlog za razmišljanje* u svojim člancima spomenuli i Josip Pavičić i Nataša Bašić. Usp. J. Pavičić, *Deklaracija...*, str. 21 i Nataša Bašić, „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika u povijesti hrvatskog jezika i jezikoslovlja“, *Jezik*, 64 (2017.) 1, str. 9.

¹⁴⁵ Stjepan Babić tvrdi da je *Predlog za razmišljanje* „još jedna od srpskih prjevara. Naime *Predlog za razmišljanje* formalno znači prihvaćanje *Deklaracije*, ali kako su znali da *Predlog* neće i ne može biti prihvaćen, tako su znali da neće biti prihvaćena ni *Deklaracija*.“ Stjepan Babić, „Deklaracija – međaš dvaju razdoblja“, *Jezik*, 44 (1996.) 3, str. 84.

¹⁴⁶ Ovdje je riječ o pisanju Vinka Grubišića koji je parafrazirao članak *Serbo-Croatian or Serbian and Croatian? – Considerations on the Croatian Declaration and Serbian Proposal of March 1967* Krste Spalatina. Usp. Vinko Grubišić, „Pogledi na deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog jezika u Sjevernoj i Južnoj Americi“, *Hrvatska revija*, 1, 2017.; <<http://www.matica.hr/hr/511/pogledi-na-deklaraciju-o-nazivu-i-polozaju-hrvatskog-knjizevnog-jezika-u-sjevernoj-i-juznoj-americi-26708/>> (20. siječnja 2019.).

REACTIONS OF THE PARTY STRUCTURES TO THE APPEARANCE OF THE *DECLARATION ON THE NAME AND STATUS OF THE CROATIAN LITERARY LANGUAGE* ACCORDING TO THE WRITINGS OF SOME SERBIAN PRESS

Abstract

After the publication of the Declaration on The Name and Status of The Croatian Literary Language by Telegram on the 17th of March 1967, a sharp reaction of the communist party structures followed. First on the 21st of March 1967 the Executive Committee of the Central Committee of the Communist Party of Croatia put forward their point of view. Later also lower party structures submitted their observations. Taking into account the fact that it was a hot issue, that was described as an attack on brotherhood and unity by the party, the press wrote a lot and paid a lot of attention to the Declaration. Although the core discussions were led in Croatia, the Serbian communists actively participated in the burning linguistic discussions. Their reactions were marked by the appearance of a Suggestion for Thought at the assembly of the Association of Writers of Serbia on the 19th of March 1967. Reactions to the Declaration and the Suggestion popped up also in other Yugoslav republics, mainly in Bosnia and Herzegovina and Montenegro. Recently in Croatia a lot has been written about the Declaration. Those writings came mostly from the quill of the authors of the Declaration who mostly paid attention to the context in which the Declaration was written as well as to the subsequent hunt for the signatories. However, a complete and chronological overview of the reaction of the party structures at the whole Yugoslav area is missing. Furthermore, the Croatian public spoke little about the Suggestion for Thought which appeared as a reaction to the Declaration. The paper gives a chronological overview of the reactions of the party structures at the whole Yugoslav area as reported in some Serbian press. It presents which political forums expressed their opinions on the burning linguistic issues of the time and which positions to the Declaration and the Suggestion as well as to their authors they held.

Keywords: *Declaration on The Name and Status of The Croatian Literary Language; Suggestion for Thought; Politika; Borba; Communist Party; Matrix Croatica; Association of Writers of Croatia; Association of Writers of Serbia; discussions on language*